

ДИПЛОМНА РОБОТА

НА ТЕМУ: ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКЛОРУ

Студентки 2 курсу МАП групи

Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальності 013 Початкова освіта

Кордонець Юлії Миколаївни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

Науковий керівник доц. кафедри
мистецьких дисциплін дошкільної та
початкової освіти Вацьо М.В.

_____
(підпис)

_____
(ініціали, прізвище)

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____
(підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	6
1.1. Естетичне виховання молодших школярів: дефінітивний аналіз.....	6
1.2. Фольклор як засіб естетичного виховання учнів.....	13
1.3. Сучасний стан сформованості естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку	26
РОЗДІЛ II. ШЛЯХИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКОРУ	36
2.1. Використання різних жанрів українського дитячого музичного фольклору в початковій школі.....	36
2.2. Впровадження творів малих фольклорних форм у роботу з учнями	42
2.3. Популяризація творів дитячого фольклору серед дітей молодшого шкільного віку в позаурочній роботі.....	53
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство характеризується зростанням національної самосвідомості, прагненням зрозуміти і пізнати історію, культуру свого народу. Особливо гостро постає питання глибокого і наукового обґрунтування національно-регіональних факторів у вихованні дітей, бо збереження та відродження культурної спадщини починається зі свого краю і грає важливу роль у вихованні підростаючого покоління.

Естетичне виховання впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і вдосконалює діяльність. Воно сприяє формуванню творчих здібностей особи і зміцненню її моральних позицій.

У поетапному опануванні учнями початкової школи національного дитячого фольклору виховуються естетичні почуття, мислення, дії набувають духовно-практичної активності, що спонукає дослідників до осмислення і вивчення існуючих резервів у сфері музичного дитячого фольклорного мистецтва. У загальноосвітніх школах України, зокрема і в початкових класах, надається велика увага естетичному вихованню учнів.

Формування у дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій отримало авторську інтерпретацію в працях В. Бутенка, Є. Голобородько, Є. Квятковського, С. Мельничука, В. Кудіна, Є. Подольської, О. Рудницької, Г. Тарасенко та ін.

Об'єкт дослідження – процес використання творів дитячого фольклору як засіб естетичного виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови ефективного процесу використання творів дитячого фольклору в освітньому процесі як засіб естетичного виховання учнів початкових класів.

Гіпотеза дослідження – залучення учнів початкових класів до джерел української національної культури через вивчення творів дитячого фольклору на роках музичного мистецтва буде ефективним, якщо: будуть враховуватись вікові особливості молодших школярів; створене комфортне середовище, що сприяє активному творчому сприйняттю учнів початкових

класів творів дитячого фольклору; правильна взаємодія вчителя з учнями на уроках музичного мистецтва сприяє розвитку і підтримці інтересу учнів до навчання, виховання учнів; використання різноманітних методів та прийомів на уроках музичного мистецтва та в позаурочній роботі.

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити дієвість педагогічних умов використання творів дитячого фольклору в естетичному вихованні учнів початкової школи..

Відповідно до мети і гіпотезою нами визначено **завдання** дослідження:

- проаналізувати наукову та методичну літературу за даною темою;
- визначити специфіку естетичного виховання дошкільників, завдання, зміст, структуру;
- дослідити використання фольклору як засобу естетичного виховання учнів;
- експериментально виявити сучасний стан сформованості естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку;
- простежити шляхи естетичного виховання школярів засобами дитячого фольклору.

Методи дослідження: Для досягнення мети і виконання завдань дослідження були використані такі наукові **методи:** *теоретичні* (аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, порівняльний аналіз); *емпіричні* (методи педагогічної діагностики: бесіда, анкетування, спостереження, створення уявних ситуацій, педагогічний експеримент; якісний аналіз результатів експерименту). Дослідно-експериментальна робота здійснювалась протягом 2018-2019 рр. . Базою дослідження став 3 «Б» клас **ЗОШ №18 м. Вінниця**. В експерименті приймали участь 18 дітей.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалась у процесі експериментальної роботи. Основні положення і висновки обговорювались на педагогічних радах, висвітлювались у матеріалах науково-практичних конференцій та публікаціях:

1. Кордонець Ю. Музично-естетичне виховання молодих школярів на уроках музики / Кордонець Ю. // Актуальні проблеми мистецької підготовки майбутнього вчителя (VII школа методичного досвіду): матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 21-22 листопада 2018 року. – Вінниця: ФОП Корзун Д.О., 2018. – С. 345-349.

2. Кордонець Ю. Музичний фольклор як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів / Ю. Кордонець // Наукові записки: Збірник матеріалів науково-практичної конференції викладачів і студентів факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв. Серія «Мистецтво» / відп. – Л.В. Старовойт. – Вінниця: ФОП Корзун Д. Ю., 2019. – С. 140-143.

: аналіз літератури, спостереження, порівняння, анкетування: аналіз-інтерпретація, наочно-ілюстративний, статистичний.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Основний текст роботи викладено на 57 сторінках. Бібліографія містить 64 джерела.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Естетичне виховання молодших школярів: дефінітивний аналіз

Одним з основних напрямків в розвитку особистості є естетичне виховання. Засади естетичної культури закладаються в молодшому шкільному віці, набуваючи повноцінність при наступному саморозвитку і самоосвіті особистості, які приводять до усвідомлення себе суб'єктом і учасником естетичної діяльності.

Діти постійно зіштовхуються з естетичними явищами. У сфері спілкування з мистецтвом і природою, духовного життя, в міжособистісному спілкуванні, в побуті – скрізь потворне і прекрасне, комічне і трагічне виконують суттєву роль. Краса доставляє задоволення і насолоду, заохочує трудову активність, робить приємними зустрічі з людьми. Потворне відштовхує. Трагічне навчає співчуттю. Комічне допомагає боротися з недоліками.

Ідеї естетичного виховання появилися в давнині. Уявлення про природу естетичного виховання, його цілі, завдання мінилися починаючи з часів Платона і Аристотеля аж до наших днів. Ці зміни в поглядах були обумовлені розвитком естетики як науки і розумінням сутності її предмета. Термін «естетика» походить від грецького «aisteticos» (сприймалася почуттям).

В наш час проблема розвитку особистості, естетичного виховання, формування її естетичної культури одна з найважливіших завдань, які стоять перед школою. Зазначена проблема розроблена досить повно в працях вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів. Серед них Д. Н. Джола, Д. Б. Кабалевський, М.І. Кіященко, Б.М.Неменський, В.О.Сухомлинський, М.Д.Таборідзе, В. М. Шацької, А.Б. Щербо і інші. У науковій літературі є багато різних підходів до визначення поняття, вибору засобів і шляхів естетичного виховання. Розглянемо деякі з них.

У короткому словнику по естетиці естетичне виховання визначається як «система заходів, спрямованих на вироблення і вдосконалення в людині здатності сприймати, правильно розуміти, цінувати і створювати прекрасне і піднесене в житті і мистецтві» [20, с. 24].

У визначенні мова йде про те, що естетичне виховання має формувати й удосконалювати в людині здатність сприймати прекрасне в мистецтві і в житті, правильно оцінювати і розуміти його, а також, естетичне виховання не повинне обмежуватися тільки споглядальним завданням, воно повинно формувати здатність створювати прекрасне в мистецтві і житті.

У процесі дослідження ми звернули увагу, що часто серед педагогів існує помилкова думка про тотожність художнього і естетичного виховання. Але це помилкова думка і ці два поняття необхідно чітко розділяти. Так, наприклад, В.М. Шацька досліджуючи проблему естетичним виховання ставить наступну мету: «Естетичне виховання служить формуванню ... здатності активного естетичного відношення учнів до творів мистецтва, а також стимулює посильну участь в створенні прекрасного в мистецтві, праці, в творчості за законами краси» [60, с. 104]. З даного визначення стає зрозумілим, що автор визначне місце в естетичному вихованні відводить мистецтву. Мистецтво – це частина естетичної культури, як художнє виховання частина естетичного, частина важлива, вагома, але обіймає тільки одну сферу людської діяльності. Естетичне виховання набагато ширше, воно зачіпає як художню творчість, так і естетику поведінки, відносин, побуту, працю.

Естетичне виховання створює людину всіма естетично значимими явищами і предметами, в тому числі і мистецтвом як його найбільш потужним засобом. Естетичне виховання, через художнє виховання, розвиває людину в основному не для мистецтва, а для його активної естетичної життєдіяльності.

Будь-яка мета не може аналізуватися без завдань. Більшість педагогів (Г.С.Лабковська, М.І. Кіященко, Д.Б.Ліхачов і інші) виділяють три головних

завдання. По-перше, це «створення певного запасу елементарних естетичних знань і вражень, без яких не можуть виникнути схильність, тяга, інтерес до естетично значимих предметів і явищ» [22, с. 97]. Сутність цього завдання полягає в накопиченні різного запасу колірних, звукових і пластичних вражень. Педагог повинен майстерно підібрати за зазначеними параметрами такі явища і предмети, які відповідатимуть нашим уявленням про красу. Таким чином, буде створюватися чуттєво-емоційний досвід. Необхідні конкретні знання про самого себе, природу, про світ художніх цінностей. «Різнобічність і багатство знань – основа формування широких інтересів, потреб і здібностей, які проявляються в тому, що їх володар у всіх способах життєдіяльності поводить як естетично відтворююча особистість» – зазначає Г.С. Лабковська [21, с. 68].

Друге завдання естетичного виховання полягає в формуванні на основі отриманих знань та розвитку здібностей естетичного і художнього сприйняття таких соціально-психологічних якостей людини, які забезпечують їй можливість емоційно оцінювати і естетично значущі явища, і предмети, насолоджуватися ними. Це завдання свідчить про те, що трапляється, коли діти цікавляться, наприклад живописом, лише на загальноосвітньому рівні. Вони поспішно розглядають картину, намагаються запам'ятати назву, художника, потім звертаються до нового полотна. Ніщо не викликає в них здивування, не змушує зупинитися і насолодитися досконалістю твору.

Таким чином, одна з складових цього завдання – сформувати такі якості дитини, які дозволили б йому дати самостійну з урахуванням вікових особливостей, критичну оцінку будь-якого твору, висловити судження з приводу нього і свого власного психічного стану.

Третє завдання естетичного виховання пов'язано з формуванням у кожного вихованця естетичної творчої здібності. Головне полягає в тому, щоб «виховати, розвинути такі якості, потреби і здібності особистості, які перетворюють особистість в активного творця, творця естетичних цінностей,

дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, а й перетворювати його за « законами краси». Сутність цього завдання полягає в тому, що дитина повинна не тільки знати прекрасне, вміти милуватися і оцінювати, а вона ще повинна і сама активно брати участь в створенні прекрасного в мистецтві, житті, праці, поведінці, відносинах [26, с. 171].

Розглянуті нами завдання частково відображають сутність естетичного виховання, але, ми розглянули лише педагогічні підходи до цієї проблеми. Крім педагогічних підходів існують і психологічні. Їх суть полягає в тому, що в процесі естетичного виховання у дитини формується естетична свідомість. Естетичну свідомість педагоги і психологи поділяють на ряд категорій, які відображають психологічну сутність естетичного виховання і дозволяють оцінювати рівень естетичної культури людини. Більшість дослідників виділяють наступні категорії естетичного виховання: естетичний смак, естетична оцінка, естетичний ідеал.

Естетичне виховання – це найважливіший елемент всього естетичного в навколишньому світі. Виховання – початковий етап спілкування з мистецтвом і красою дійсності. Від його яскравості, повноти, глибини залежать всі наступні естетичні переживання, формування художньо-естетичних ідеалів і смаків. Це вимагає розвиток у дитини здатності тонкого розрізнення кольору, оцінки композиції, форми, музичного слуху, відтінків звуку, відмінності тональності та інших особливостей емоційно - чуттєвої сфери. Розвиток культури сприйняття є початок естетичного ставлення до світу [26, с. 171].

Центральною ланкою естетичної свідомості є естетичний ідеал. «Естетичний ідеал – уявлення людини про досконалу красу явищ духовно-інтелектуального, матеріального, художнього і морального світу». Тобто, це уявлення про досконалу красу в природі, людині, суспільстві, праці та мистецтві. М. О. Кушаєв зазначає, що для шкільного віку характерна нестійкість уявлень про естетичний ідеал. «Школяр здатний відповісти на питання, яке твір того чи іншого мистецтва найбільше подобається йому. Він

називає книги, картини, музичні твори. Ці твори є показником його художнього чи естетичного смаку, навіть дають ключ до розуміння його ідеалів, однак є конкретними прикладами, котрі характеризують ідеал. Можливо, причина цього в нестачі життєвого досвіду дитини, недостатніх знань в галузі літератури і мистецтва, що обмежує можливості формування ідеалу [55, с. 15].

Ще одна категорія естетичного виховання – складне соціально-психологічне утворення – естетичний смак. О. І. Буров формулює його, як «відносно стійка властивість особистості, в якій закріплені норми, переваги, які слугують особистим критерієм для естетичної оцінки предметів або явищ» [13, с. 54].

«Естетичний смак – це здатність безпосередньо, за враженням, без особливого аналізу відчувати, відрізнати справді прекрасне, справжні естетичні переваги явищ природи, суспільного життя і мистецтва» [13, с. 54]. Естетичний смак формується у людини протягом багатьох років, в період становлення особистості. У молодшому шкільному віці про нього говорити не доводиться. Однак це ні в якій мірі не означає, що естетичні смаки не варто виховувати в молодшому шкільному віці. Навпаки, естетична інформація в дитячому віці є підставою майбутнього смаку людини. У школі дитина має можливість систематично знайомитися з явищами мистецтва. Учителю не складно акцентувати увагу учнів на естетичних якостях явищ мистецтва і життя. Таким чином, поступово в учня розвивається комплекс уявлень, які характеризують його особисті переваги, симпатії.

Більш детально ці компоненти розкриває у своїй роботі Л. П. Кривошенко. Вона відзначає, що мета естетичного виховання – формування естетичної культури особистості, яка включає в себе такі компоненти:

естетичне сприйняття – здатність виділяти в мистецтві і житті естетичні властивості, образи і відчувати естетичні почуття;

естетичні почуття – емоційні стани, викликані оцінним ставленням людини до явищ дійсності і мистецтва;

естетичні потреби – необхідність в потребі художньо - естетичних цінностей, в естетичних переживаннях;

естетичні смаки – здатність оцінювати твори мистецтва, естетичні явища з позицій знань і ідеалів;

естетичні ідеали – соціально та індивідуально - психологічно обумовлені уявлення про досконалу красу в природі, суспільстві, людині, мистецтві» [32, с.119].

Естетичне виховання – це одна з найважливіших і складних сторін системи виховання. Воно залучає людину до світу прекрасного, допомагає повніше відчувати, цінувати твори справжнього мистецтва, формує негативне ставлення до потворного.

Мистецтво завжди приваблювало людей. У спілкуванні з прекрасним людина знаходить не тільки відпочинок.

Відчуття і бачення прекрасного в житті, в мистецтві у людей бувають різними. Один дивиться і відірватися не може від фарб заходу, а інший байдужим поглядом і пройде повз. Виховання естетичної чуйності, пильності сприйняття, естетичної уважності до навколишнього світу є основою естетичного розвитку дитини. Завдання це вирішується безпосереднім спілкуванням дитини з прекрасними сторонами дійсності [16, с.91].

Культура естетичних почуттів дітей розвивається і спеціальними заняттями музикою, співом, малюванням.

Іншим завданням естетичного виховання є формування естетичних понять, суджень, оцінок. Важливо, щоб дитина не тільки відчувала, але і розуміла прекрасне, вміла судити про нього. Цьому допомагають знання. Знання про форму і колір, тіні в галузі образотворчого мистецтва, знання про ритм, гармонію, про звуки в музиці і співі. Знання про виразні засоби художнього слова, знання напрямків, жанрів, методів мистецтва, їх історичну обумовленість. Ці знання озброюють школяра об'єктивними критеріями прекрасного, з позицій яких він може оцінювати красу, розуміти узагальненість, глибину художнього образу. Вирішення цього завдання

вимагає системи, послідовності, поступового накопичення знань, аналізу власних вражень.

Найбільше розвитку естетичного смаку сприяє художня діяльність, якимось чином пов'язана зі сприйняттям зразків мистецтва, або власної творчості.

Як і будь-яка риса особистості, естетична культура та активність розвивається в діяльності, і якщо все життя дитини, його навчання, праця, відпочинок будуть пройняті естетичної спрямованістю, тоді вона буде вносити в своє життя елементи прекрасного [52, с. 214].

Музична творчість пов'язана з розвитком музичного слуху, здатністю розуміти і відчувати гармонію звуків, з розвитком почуття ритму.

Бабанський Ю.К. докладно розглядає вікову специфіку учнів в їх естетичному вихованні.

«Молодший шкільний вік. Нова для дитини шкільна ситуація спонукає до осмислення і цілеспрямованості її художньої діяльності. Однак її інтереси продовжують залишатися короточасними, поверхневими і розкиданими. При сприйнятті картини молодший школяр звертає увагу перш за все на зображену на ній подію. Його увагу починають привертати деталі картини. Емоційне переживання молодших школярів елементарно і зводиться до переживання задоволення або незадоволення від сприйняття зображеного. Увага молодших школярів ще нестійка, їх стомлює тривале сприйняття творів мистецтва і навіть заняття мистецтвом. Разом з тим, захоплює не тільки результат художньої творчості, скільки сам процес малювання, ліплення, музикування, а оцінка естетичних явищ визначається конкретною ситуацією.

Знання вікових особливостей естетичного розвитку дає вчителю можливість більш цілеспрямовано збагачувати чуттєвий досвід і розвивати естетичний смак учнів» [2, с. 140].

Отже, естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості.

Естетичний розвиток має на меті формування естетичної культури особистості – своєрідного сплаву особистісних якостей, які обумовлюють критерії її оцінювання прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власній творчості. Під впливом суспільних умов, виховання, взаємодії з прекрасним естетична культура особистості постійно змінюється, в одних випадках збагачуючись, сягаючи висот, в інших – збіднюючись, примітивізуючись. Естетичну культуру особистості утворюють такі компоненти:

Естетична свідомість – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів. Її основою є естетичне сприймання – процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого зі сповідуваними особистістю критеріями.

Естетичні потреби – внутрішня необхідність в досягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь. Маючи у своїй основі естетичні почуття – спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту) емоції людини, естетичні потреби втілюються в естетичних смаках – здатності особистості до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання.

Естетична діяльність (практика) – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу.

1.2. Фольклор як засіб естетичного виховання учнів

На сучасному етапі в освітній діяльності шкіл гостро постає питання відродження народної культури мистецтва, збереження фольклору, що можливо через художньо-естетичну освіту учнів. При цьому вивчення традиційної культури в більшій мірі сприяє природному розвитку соціуму і використанню його педагогічного потенціалу в естетичному вихованні школярів.

Фольклор несе з собою, перш за все народжене народною культурою мистецтво усної традиції, внаслідок чого важливо усвідомити те, що робили пращури, відтворити їх життя і передати традиції наступному поколінню. При цьому для народного світобачення характерна переконаність в тому, що минуле містить у собі вічні цінності, які наповнюють собою повсякденність, побутовий уклад, обряди, казки, пісні, ставлення людини до природи і до себе самого, уявлення про зло і добро, потворне і прекрасне. Одже, естетичне виховання вимагає використання народної поетичної творчості, історичних і билинних, хороводних і танцювальних, ліричних та обрядових пісень і інших творів, що несуть в собі естетичні цінності, зображаючи модель естетичного ставлення, вираження вічних ідеалів і стремлінь народу.

Фольклор – це сукупність обрядів, звичаїв, пісень та інших явищ народного побуту або, іншими словами, – народна творчість. Провідними ознаками фольклору, які розрізняють його від інших видів мистецтва, є колективність, поширення і усний спосіб творення фольклорних творів. Музичний фольклор включає в себе вокальну, інструментальну і музично-танцювальну творчість народу [58, с. 12].

Відродження національної школи як складової розбудови державності, виховання громадян суверенної та незалежної України неможливі без педагогічних кадрів, які є носіями духовності свого народу, його педагогічної культури. У законі України «Про освіту» підкреслюється, що школа, вчитель мають вбезпечити всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, фізичних і розумових здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого соціального вибору, збагачення на цій основі творчого, інтелектуального, культурного потенціалу народу. У зв'язку з цим зростають вимоги до особистості вчителя, рівня його професійної підготовки.

Важлива роль музичного фольклору як новітнього дидактичного засобу естетичного виховання учнів початкових класів вже давно звертали увагу видатні діячі музичної культури як минулих часів, так і сьогодення.

Початок художнього опрацювання та збирання скарбів українського народу на основі поглиблених досліджень у галузі музичної фольклористики поклало видання М. Лисенко у 1867 р. першого випуску українських народних пісень. Цією публікацією композитор розпочав новий шлях у художньому опрацюванні народних пісень, основні своєрідні мелодійні мотиви яких сконцентровані у фортепіанному супроводі. Композитор завжди витримував думки про те, що тільки музичні твори, які написані народною мовою, можуть принести користь, а краса і свіжість народної пісні розвинути справжні художні смаки в учнів. Тому список творів М. Лисенка продовжують обрядові пісні у спеціальних збірках: «Молодощі», які присвячені саме іграм весняного циклу, «Веснянки» (два вінки веснянок, що є своєрідними хоровими сюжетами на теми українських народних пісень). Композитору вдалося з допомогою даних зразків народної творчості зберегти поетично-музично-хореографічні твори для учнів нових поколінь, виховання яких на музичному фольклорі було для митця важливим у системі шкільної освіти. М. Лисенко бажав, щоб, розучуючи високохудожні зразки народної творчості у цьому жанрі, учні усвідомили перехід від простих до більш складних форм, а освоюючи їх, вивчалися бачити красу природи і мистецтва [50, с.51].

Творчий підхід Л. Ревуцького до фольклорних творів виразно проявився у прагненні розкрити типові особливості їх ритміки, мелодики засобами фортепіано. Яскравою індивідуальністю композиторського стилю щодо фактури фортепіанного супроводу є збірка для учнів «Сонечко», яка складається з казкових, ігрових, колискових пісень та інших обробок народних мелодій. «Сонечко» як подія в українській музиці для учнів ще до кінця не здійснило своєї художньої функції, тому й продовжує діяти на розвиток творчих здібностей сучасних учнів, задовольняти їхні естетичні потреби [50, с.51].

К. Квітка завзято доводив, що шкільна освіта має на меті сформувати гармонійно і всебічно розвинутого громадянина, який зобов'язаний мати

поняття про народну пісню, яка має великий вплив на духовне життя людини та є провідним виявом його естетичних уподобань. А участь у фольклорних ансамблях К. Квітка розцінює як один з кращих шляхів виховання у учнів смаку до музичної народної творчості.

К. Стеценко обґрунтовано доводив працівникам освіти, що одним з принципів педагогічної науки є принцип виховання учнів на основі пробудження художнього почуття. Свій патріотичний і громадянський обов'язок композитор вбачав у пропагуванні перлин української народної творчості, на вічній красі якої потрібно виховувати учнів. Найбільшої уваги митець приділяв хоровим обробкам для учнівських хорів, які мали насамперед виховний характер. Опрацювання однопісенного матеріалу він вважав самим довершеним засобом художнього впливу на підростаюче покоління, а співи – дужим інструментом естетичного виховання учнів [50, с. 52].

Вкрай важлива практика музичного виховання учнів на народнопісенному матеріалі була творчо збагачена П. Козицьким, який поділяв прогресивні погляди К. Стеценка, М. Лисенка. Він відзначав ідейну цінність народнопісенної творчості, яка сприяє розвитку естетичного смаку учнів, збагаченню їхнього духовного світу, сприйнятті музичного мистецтва.

Здійснення творчого потенціалу особистості у процесі залучення до історико-культурних традицій народу, збереження та поступовий розвиток активності, притаманні молоді й на наступних етапах життя і постають однією з найбільш проблематичних питань сучасності. Розв'язання цієї проблеми допустиме лише за умови раціональної організації педагогічною наукою соціального середовища та планомірного впливу на глибинні механізми особистості. Зацікавленість учнів фольклором має концертно-споглядальний характер і не забезпечує накопичення системних знань про народну творчість, вироблення навичок емоційно-пошукового сприйняття, залучення до самостійної творчої діяльності.

На шляху залучення до обрядового фольклору, етнічних історико-культурних традицій людська активність приймає вільного самовираження, творчого характеру, спрямованого на пошук сенсу життя.

Творча діяльність учнів у вивченні творів фольклору передбачає створення учнями власної художньо-творчої концепції, яка визначає як зміст емоційно-чуттєвого стану персонажу фольклорного твору, так і самого школяра, і як наслідок – почуття глибокого, штучного та природного одночасно.

У поетапному опануванні учнями початкової школи національного пісенного фольклору виховуються естетичні мислення, дії, почуття набувають духовно-практичної активності, яка примушує дослідників до вивчення і осмислення наявних резервів у сфері музичного фольклорного мистецтва.

Національний пісенний фольклор збуджує в учнях художню насолоду, дає змогу отримувати естетичні враження, розвиває, виховує і формує музичну культуру, яка буде супроводжувати їх все життя, а також передасться майбутнім поколінням. Прилучення учнів початкової школи до скарбниці пісенного мистецтва ідеальна тільки при «цілеспрямованій взаємодії учителя й учнів» [41, с. 9].

Успіхи розуміння народних традицій учнями молодшої школи не таке просте завдання, як здається на перший погляд, тому що вчитель повинен сам вміти і знати, відтворити характер пісні, притаманний народній виконавській традиції того чи іншого регіону багатонаціональної України. Позитивом виступають: зустрічі з обдарованими виконавцями фольклору, (інколи вони зустрічаються у сім'ях самих дітей, що є зв'язком поколінь), аудіо та відеозаписи фольклористів, знайомства з історією дитячої іграшки, народних костюмів, експонатами народно-прикладного мистецтва, твори для слухання музики в загальноосвітній школі. На жаль, звичаї народного співу відходять у минуле. Пісні народжувалися усно, передавалися від старших до молодших. У процесі побутування пісень змінювались наспіви, слова, багато

з них не уціліли. Сама форма народних пісень цікава тим, що вони швидко запам'ятовуються на слух і легкі для наслідування. До народного співу можна приєднуватися без спеціальної підготовки та розучування (багато повторність заспіву й приспіву, короткий заспів, ритмічний малюнок, свобода рухів, темп тощо).

Отже, в навчально-виховному процесі початкової школи значне місце повинен займати народний пісенний матеріал в усій своїй різножанровості, що допоможе глибше зрозуміти історичне минуле народу, побут, працю, звичаї, «боротьбу і прагнення, його психічний склад, мудру простоту і високу етику» [3, с. 161].

На думку науковця М. В. Вацьо: «Малі фольклорні форми – це засіб духовного розвитку учнів. Перше знайомство дитини з народною поезією починається з малих фольклорних форм: пестушок, потішок, примовок, лічилок, скоромовок, пісеньок. І хоча вони складаються із кількох рядків не складних за змістом і простих за формою, проте, таять у собі чималі жанрові багатства. Саме у фольклорних формах К. Д. Ушинський бачив «кращий засіб привести дитину до живого джерела народної мови». У фольклорі він вбачав велике значення не лише з погляду дидактики, а ще більшою мірою – з виховного, бо кожний малий жанр творчості відображає життя народу в його історичному розвитку» [58, с. 51] .

Серед малих форм фольклору можна виділити загадки, колискові пісні, приказки, скоромовки, тощо.

Пісня для заколисування дитини, один із поширених жанрів народної пісенної культури, які співають матері й бабусі над колискою чи, заколишуючи дитину на руках [38, с. 124].

Колісковим пісням властиве – специфічні приспиви, заспиви, ритмічні повторення слів, звертань, звуків; асематичні звукосполучення, «мозаїчність»; елементи троїстості (сон, зростання, щастя), переважання моностроф, порівнянь, діалогів тощо. Приспати, заколисати дитину, привернути або відвернути дію певних сил, закликати сон, виразити важливі

національні моральні засади, пестити рідною пісенною мовою – невіддільна частина життя кожної родини.

Колискові пісні виступають як твори зі стійким текстом, так й імпровізаційні. В науковій літературі виділяють три групи цього жанру. Перша група – імперативні – звернення, побажання, прохання; наспіви про дитину, її сон, про турботливих тварин і птахів, харчування наприклад:

«Ой ну, коте, коточок,
Не йди рано в садочок.
Не полохай галочок –
Нехай зів'ють віночок
Із руточки, із м яточки
Дитиночці до шапочки.
З хрещатого барвіночку,
З запашного васильочку».

Друга група – оповідальні – думки і почуття матері, звертання до власної долі, наприклад:

«Спало дитя, спати буде,
Йому мати сторож буде,
А сестричка до помочі
Та як удень, так і вночі».
«Полинули голуби,
Сіли, впали, загули,
Ви голуби, не гудіть,
(Ім'я дитини) не збудіть».

До третьої групи – запозичені – можна віднести твори запозичені з інших фольклорних жанрів або літературного походження. Героями виступають людські персонажі, природний дивосвіт, персонажі тваринного світу, наприклад:

«Ой баю, баю, баю,
Живе барин на краю.

Он ні бѣдний, ні богат.
 Все по лавачкам сідят.
 Кашка масліная,
 Ложка крашенная.
 Кашка льється, ложка гнеться» [12, с. 260].

«Місяць янесенький
 Промінь тихесенький
 Кинув до нас.
 Спи ж мій, малесенький,
 Пізній бо час» (Леся Українка. Колискова (1890)) [4, с. 38].

Теми колискових пісень самі різноманітні: звертання до власної долі, почуття, побажання, роздуми, а також взаємовідносини матері з дорослими людьми. Сюжети мають повчальні елементи: взаємини, почуття, гумор, уроки чесності, іронію, нещирість, фантастику.

Міфічні істоти виступають героями жанру – родини колискових пісень (Дрімота, Сон), образ Матері, Бабусі, Діда, поетичні образи, представники тваринного світу, а також сама колиска.

Таким чином, колискова пісня посідає своєрідне місце у формуванні духовно-етичного виховання та музично-естетичних уподобань. Це джерело, «що витікає з віковичної мелодики українського народу», через яке не тільки розумом, а й душею осмислюється розмаїття і глибина навколишнього світу в усій повноті.

Одна й та ж тематика – родинна, дитяча, соціально-побутова пов'язує колискові пісні з жанром забавлянок.

Забавлянки – це коротенькі пісеньки або віршики, поєднані із своєрідними вправами, які покликані підтримувати бадьорий настрій, зміцнювати дитину фізично [38, с. 90]; напрочуд вдала і доцільна форма спілкування дорослих з дитиною, що є запорукою її нормального розвитку [11, с. 29]; Г. Довженок відносить забавлянки та колискові пісні в окремий

розділ «оскільки на відміну від решти творів цього виду їх виконавцями виступають дорослі, і призначені ці твори для найменших – немовлят та дітей, що лише починають опановувати мову» [11, с. 11].

Пестушки – пісеньки – супроводи, супроводжують різні дії з дитиною (ігри з пальцями, гойдання, підкидання, та ін.).

Ці твори призначені посилювати рухливість дитини, розвивати пам'ять, пробудити позитивні емоції, вивчати рідну мову. Самі назви говорять про дію, яку будуть реалізовувати дорослі при спілкуванні з дитиною: «Валяй, коровай», «Ладусі», «Кую, кую чобіток» та ін. Наприклад, погойдування дитини на нозі дорослого з наспівуванням:

*«Їхав, їхав пан, пан,
На конику сам, сам.
Гой-да, гой-да, гой-да-ша,
Розгулялося лоша».*

Різновидом забавлянок які поширені на Лівобережжі, в Центральній частині та на Півдні України виступають жартівливі пісеньки-забави. Різновидами виступають гуцикати, гопакати, лапатіти, ататати, чукикати, наприклад:

*«Ой, чуки-чуканець, пішла Дунька у танець,
А за нею горобець, горобцева мати
Сидить на кілочку, пряде на сорочку.
А як спряде нитку та й пошиє свитку,
Як оставе три кінці, тай пошиє рукавиці».*

Ритмічний словесний супровід поглиблює пам'ять, почуття ритму, наспівується імпровізовано.

*«Літатіта, лі-та-та, лапатіта, ла-па-та,
Лапата-патіта, тіта – лапатіта».*

Потішки наспівують перед тим, як кладуть дитину спочити. Тексти схожі до колискових. Вони призначені для того, щоб втихомирити й заспокоїти дитину перед сном.

*«Ой коточок, коточок,
Заховався в куточок,
Зловив собі мишку,
Сховав у запічку.
Мишка стала танцювать,
А (ім'я дитини) буде спать».*

Утішки цілеспрямовані на заспокоєння дитини коли вона плаче, наприклад:

*«Ой, (ім'я дитини), не плач,
Киця принесе калач.
Іде киця на мостику,
Несе калач на хвосту»*

Примовка – узвичаєна фраза, пісенька, вірш під час певної гри [63, с. 897]. Наприклад, примовляють дітям після сну, легенько проводячи рукою від маківки голови до підборіддя.

*«Ось лісочок (волосся), ось полянка (чоло),
Тут горбочок (ніс), а тут ямка (рот).
Борідка (підборіддя).
Прокидайся, моя квітка».*

Примовлянки – наспіви виконують у різних ситуаціях, цілодобово: коли дитину вчать стояти; коли дитину вчать ходити; коли дитину вчать сидіти; коли дитина плаче; коли дитина впаде;; коли дитину заохочують до якоїсь дії (плескання у долоні, клацання язиком та ін.), коли дитину заохочують до танцю; коли дитина прокидається; коли дитина лінується вставати; коли треба дитину пробудити; коли дитина, прокинувшись, потягується; коли дитина вмивається; щоб дитина не поспішала їсти; щоб дитина не перебивала апетит; тому, хто гарно їсть; вередливим; неуважним; нечепурним; брехливим; шкідливим; перед читанням казки; щоб помиритися та ін [63, с. 897].

Забавлянки виконуються грайливо, жартома, в простій, лагідно, зрозумілій і доступній для дітей формі.

Привабливим різновидом забавлянок є повтори («Їде, їде пан, пан...», «Зайчику, зайчику...», «Печу, чечу...», «Бім-бом, бім-бом...» та ін.).

На сліпу мачку

Одно із дітей буде сліпа мачка. їй треба зав'язати очі.

Діти звідуються: На чім стоїш?

Сліпа мачка: На черепку.

Діти: Що в тім черепку? Сліпа мачка: Каша з молоком.

Діти: Хто буде їсти? Сліпа мачка: Циганка з ропухом.

Діти: Якого пана хочеш - кліпкастого, тихого, чубатого чи щипаного?

Сліпа мачка каже, якого. Тоді розбігаються, а сліпа мачка ймає. Кого іміть, той буде сліпою мачкою.

Звуконаслідування являє собою невеличкі музично-поетичні твори, в основі яких лежать інтонації, уподібнені до звуків, які відтворюють голоси живих істот чи явищ природи [53, с. 47], відтворення голосом або технічними засобами природних і механічних звучань [63, с. 794].

Функціонально звуконаслідування в основному прикріплено до весняно-літнього циклу. Голоси людей у звертаннях та вигуках зображають виття вовка, кумкання жаб, спів птахів та інших представників фауни, що було властиве ще в давні часи. «Пастуший дитячий вік» – час, коли діти допомагають своїм батькам пасти коней, овечок, качок та інших свійських тварин народжують твори, що не мають словесного тексту, а уподібнені до голосів живих істот або механічних звучань.

До своєрідного різновиду забавлянок, у яких навколишній світ розкривається за допомогою фантастичних образів, належать музично-поетичні твори – дитячі пісні – казки, які захоплюють дитину своїм змістом, розвивають уяву, мислення, музичний слух. Серед них:

віршовані пісеньки-казочки з елементами сюжетності мають невідгадливу просту мелодію: «Пішла киця по водицю», «Танцювали миші», «Два півники» та ін;

кумулятивні пісні-казки мають форму діалогу, які витримані у формі одного логічного ряду: «Ходить гарбуз по городу», «Пташка маленька», «Чого діду плачеш» та ін.

Естетичну насолоду й добрий настрій викликають пісні-небилиці. Український дитячий музичний фольклор має небагато зразків цього жанру.

Небилиця – це невеликий фольклорний твір із сатиричним або гумористичним змістом, побудований на каламбурі – дотепях, грі слів, прикладках, двозначності [63, с. 805]. Ці твори допомагають учням робити аналіз, логічно мислити, порівнювати, співставляти, наприклад, «Танцювала риба з раком», «Що то в світі та за правда була», «Ой, що ж то за шум учинився» та ін.

Безконечні або надокучливі пісні-казочки (нескінчухи) в жартівливому тоні передають малоймовірні події, про які проспівується декілька разів без перерви. Ключовим моментом для нового повтору є запитання або ствердження і пропозиція:

«... Наша пісня гарна й нова,

Починаймо її знова ?...»

«Оце пісня ловка, ловка,

Ловка, та не вся:

Купив циган порося...»

Пестоці – ласкаві, ніжні дотики, поцілунки тощо, як вияв любові та прихильності до кого-небудь [63, с. 621]. Г. Виноградов, дослідник дитячого фольклору, об'єднав твори, які виконують дорослі, пестячи немовля під назвою «поезія пестування». У пестоцях – наспіваних віршиках, простежуються мотиви – побажання («бодай спало – щастя мало, бодай росло – не боліло ні голівонька, ні тіло»), пестливі порівняння («любє пташенятко», «зіронька ясненька»), мотиви – послуги («і волики попасу,

обідати принесу», «галушечок наварю», «подушечок застелю», «квітонька маленька»).

Характерним вступом до колективних дитячих ігор є лічилки - мініатюрні вірші з чітким ритмом і повною римою; вони допомагають означити роль учасників гри чи розміщення їх за групами. Виконуються лічилки, як правило, речитативом. Виконавцями і авторами цього фольклорного жанру є самі діти. Зразком лічилки є загальновідома «Котилася торба».

Здебільшого в лічилках використовуються числівники, які вказують на певний порядок у грі:

Раз, два, три, чотири, п'ять

Вийшов зайчик погулять.

Як нам бути, що зробити?

Треба зайчика зловити.

Будем знову рахувать:

Раз, два, три, чотири, п'ять.

Музична нотация для лічилки «Котилася торба». Це дві строки музики в 4/4 ритмі. Перша строка містить вісім нот (чотири чотиритактові групи), а друга строка містить вісім нот (чотири чотиритактові групи). Під першою строкою наведено текст: «Раз, два, три, чо - ти - ри, ме - не гра - мо - ти у - чи - ли.» Під другою строкою наведено текст: «І чи - та - ти, і пи - са - ти, і на ко - ни - ку стри - ба - ти.»

У ході гри виконувались дражнилки – невеличкі пісеньки, складені самими дітьми з метою пробудити відповідну реакцію у свого противника. У дражнилках порушений розмір вірша, часто немає логічної послідовності думки, спостерігається згрубіла лексика, примітивність побудови. Все це свідчить про те, що творцями дражнилок є самі діти, які іноді вигадують і нагромаджують слова, не замислюючись над їх значенням, над вірогідністю фактів і вчинків, про які йдеться в дражнилках.

Ванька-встанька требуха

*З'їв корову і бика.
Сім сот поросят,
Самі ніжки висять.*

Широко існує серед дітей дошкільного і молодшого шкільного віку й такий жанр дитячого фольклору, як мирилки –невеличкі пісеньки, розраховані на те, щоб забути недавню сварку, відновити товариські стосунки. Хоча мирилки простенькі за змістом і формою твори, коефіцієнт її корисної дії значний [58, с. 54].

*Настрій радісний, веселий,
Хай панує у оселі.
Битися - не билися,
Трохи посварилися,
Потім посміялися,
Друзями zostалися.*

1.3. Сучасний стан сформованості естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку

Естетичний смак є однією з суб'єктивних умов ефективного засвоєння світу прекрасного в дійсності та мистецтві. Функціонування естетичних смаків молодших школярів засвідчує, що учні певним чином залучають свій духовний, психологічний, креативний потенціал у процес, завдяки якому і формується відчуття прекрасного, з'являються певні враження, думки, погляди на те, що стало предметом естетичного освоєння дійсності. Слід підкреслити, що сам по собі естетичний смак ще не приносить насолоди від спілкування з прекрасним. Він є лише однією з умов появи відчуття прекрасного та розуміння краси предметів, явищ дійсності, творів мистецтва.

Основною метою констатувального етапу дослідження було визначення рівнів сформованості естетичного смаку учнів початкової школи засобами мистецтва. Для цього було розроблено систему діагностичних методів, якими охоплено 28 учнів початкових класів ЗОШ № 18 м. Вінниці.

Завдання констатувального етапу дослідження:

- схарактеризувати особливості формування естетичного смаку дітей експериментальної групи;
- визначити основні показники естетичного смаку у молодших школярів;
- проведення експерименту;
- аналіз.

У ході експериментального дослідження нами були виділені критерії та показники сформованості естетичного смаку молодших школярів (див. таблиця 1.1)

Таблиця 1.1

*Критерії, показники сформованості естетичного смаку
молодших школярів*

<i>Критерії</i>	<i>Показники</i>
<i>Когнітивний</i>	<ul style="list-style-type: none"> – сформованість естетичних потреб та інтересів; – естетичні знання молодших школярів; – художньо-естетичний кругозір.
<i>Мотиваційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> – сформованість естетичних смаків; – здатність емоційно реагувати на предмети і явища навколишньої природи, побуту, мистецтва; – здатність переживати мистецькі факти та отримувати почуття насолоди від сприйнятого.
<i>Операційний</i>	<ul style="list-style-type: none"> – свідоме оперування естетними знаннями, поняттями, термінами; – зацікавленість естетичною діяльністю (знайомство з художніми творами, набуття мистецтвознавчих знань і власна творча

	діяльність); – оригінальність і самостійність виконання творчих завдань.
--	---

На основі критеріїв та показників нами були виділені рівні сформованості естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку (див. таблиця 1.2.).

Таблиця 1.2.

*Рівні сформованості естетичного смаку
молодших школярів*

<i>Рівні</i>	<i>Характеристика</i>
<i>Високий рівень</i>	В учнів яскраво проявляється інтерес до пізнання жанрів музичного фольклору, виконання пісень. Наявні знання елементарної теорії музики. Чітке, змістовне висловлювання дитиною інформації, щодо сприймання музичних образів. Прагнення сприймати світ музичних образів через взаємозв'язок зі своїм світом. Вміння аналізувати, порівнювати музичні образи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між засобами музичної виразності і емоційним змістом твору. Вміння оцінювати сам процес і результат сприйняття музичних образів, здатність уявляти, ототожнювати себе з музичним образом.

<i>Середній рівень</i>	В учнів проявляється інтерес до жанрів українського фольклору, інтерес до самостійного виконання улюблених пісень. Усвідомлено сприймають прості, статичні, однозначні музичні образи; аналіз музичного образу відбувається за зразком, відсутня самостійність; під час інтерпретації емоційного змісту музичного образу мова не розгорнута, орієнтована на стандарт.
<i>Низький рівень</i>	В учнів відсутній або слабо виражений інтерес до музики в цілому. Наприклад, відсутність знань елементарних музичних визначень. Відсутній інтерес до сприйняття музичного образу; сприйняття і розуміння музичних образів нерозчленоване, цілісне, неадекватне; спосіб аналізу змісту музичного образу і засобів художньої виразності характеризується нестійкістю.

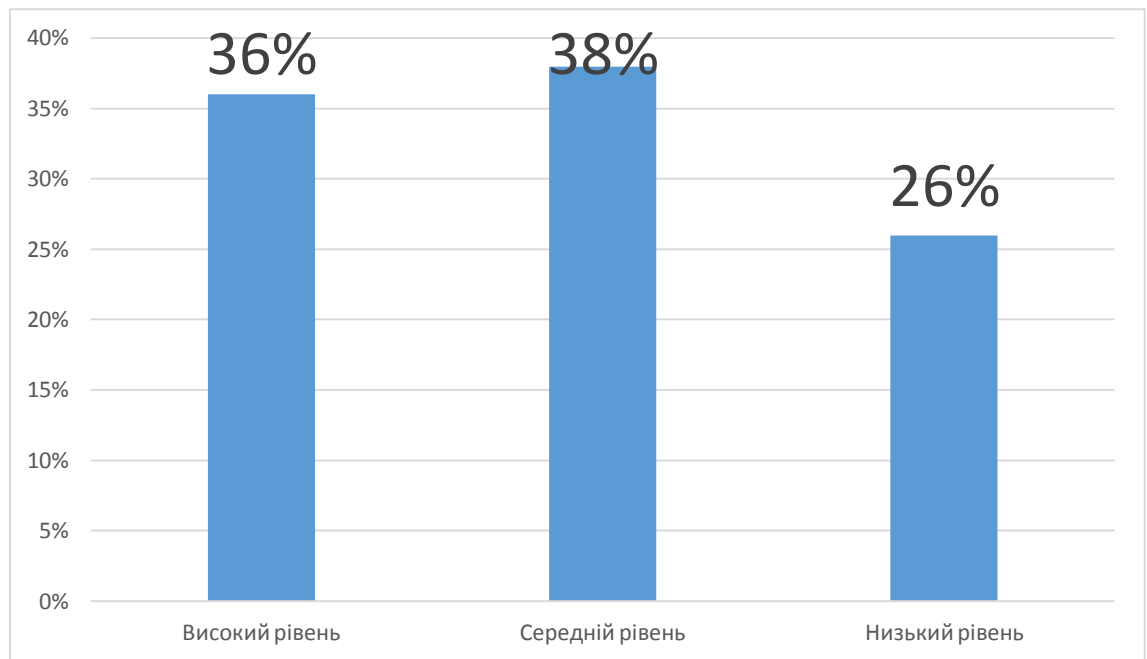
Для діагностики когнітивного критерію нами було використано анкетування молодших школярів на визначення рівня естетичного смаку. Дітям було запропоновано дати відповідь на запитання анкети (див. додаток А). Її зміст був спрямований на те, щоб з'ясувати ставлення учнів до прекрасного у навколишньому житті, їхні бажання спілкуватися з різними видами мистецтва, читати художні оповідання, слухати музику, малювати, дивитись художні кінофільми.

Питання анкети передбачали вивчення того, наскільки суттєвими і впливовими в житті молодших школярів є їхні художньо-естетичні інтереси, чи зацікавляться діти виявами прекрасного у природі, побуті, різних видах мистецтва.

Отже, в ході анкетування нами було визначено, що у 36 % дітей наявний високий рівень естетичного смаку. В таких учнів з яскраво вираженим інтересом до естетичної діяльності, що переріс у систему мотивів, постійне зацікавлення різними видами мистецтва. Їхні естетичні почуття набули глибокого розвитку. Такі діти систематично займаються творчістю, мають високий рівень набутих естетичних знань, уміють застосовувати їх на практиці.

38 % проявили середній рівень. Такі діти демонструють зацікавлення естетичною діяльністю, що свідчить про усвідомлення ними естетичної потреби, готовність до цієї діяльності, певну пізнавальну активність, яка виявляється у періодичних заняттях естетичною діяльністю. Цей рівень об'єднує тих, хто виявляє достатні знання в галузі естетики, у сфері мистецтва, в яких естетична грамотність на оптимальному рівні.

Та 26 % проявили низький рівень. Такі діти майже зовсім не цікавляться естетичною діяльністю, не виявляють пізнавальну і творчу активність. Цей рівень об'єднує тих, хто виявляє низькі знання в галузі естетики, у сфері мистецтва, в яких низька естетична грамотність, слабе володіння системою естетичних знань, понять, термінів (*див. рисунок 1.1*).

Рис.1.1. Рівні сформованості естетичного смаку за когнітивним критерієм

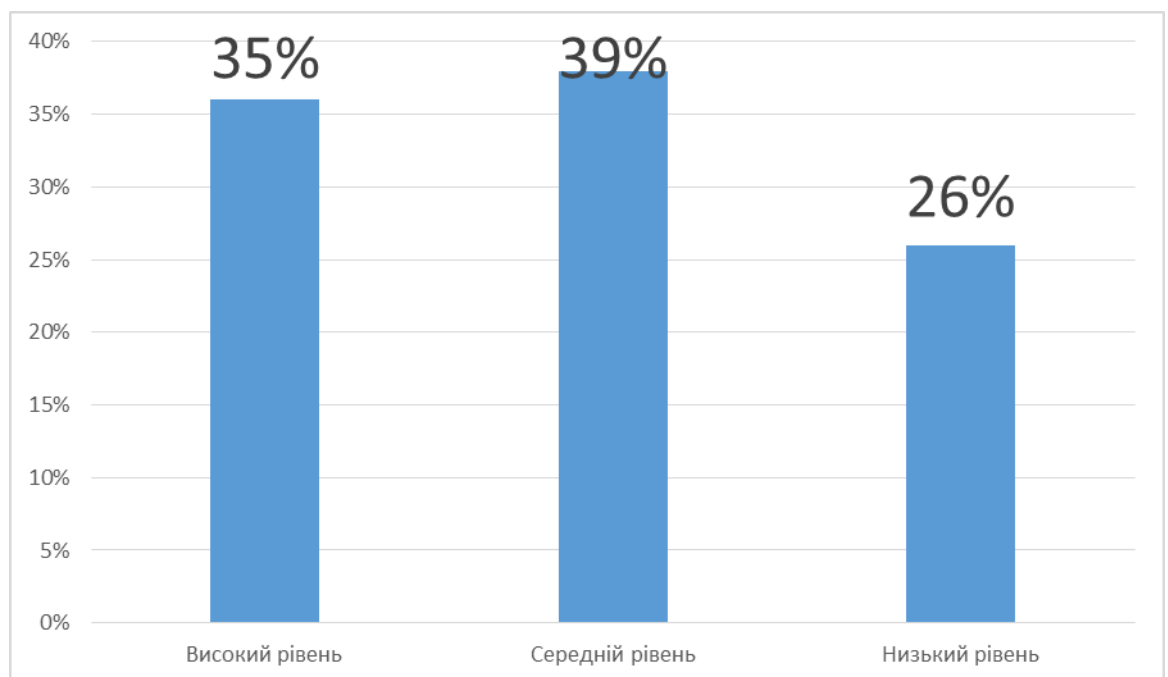
Для мотиваційного критерію дітям було запропоновано з закритими очима слухати музичний твір «Котику сіренький», оскільки нас цікавила якість його сприймання учнями та виділення в ньому естетичних уподобань. Після прослуховування їм ставилися певні запитання: «Якою була музика?», «У чому полягають її особливості?», «Які голоси ви почули в цьому творі?», «Що вам сподобалось у виконанні цього твору?» і «Як ви можете описати головних героїв?» т. д. Ділі учням потрібно було намалювати малюнок до цієї пісні.

Так, високий рівень було виявлено в 35% дітей. В таких дітей було помітно чітке, змістовне висловлювання інформації, щодо сприймання музичних образів. Прагнуть сприймати світ музичних образів через взаємозв'язок зі своїм світом. Вміють аналізувати, порівнювати музичні образи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між засобами музичної виразності і емоційним змістом твору. Наявне вміння оцінювати сам процес і результат сприйняття музичних образів, здатність уявляти, ототожнювати себе з музичним образом. Під час бесіди Оленка З. розповіла, що, слухаючи цей музичний твір, уявляла себе маленьким котиком біля своєї матусі, яка

ніжно гладить її голівку, обіймає та цілує. Їй надзвичайно сподобалася мелодія музичного твору, яка гармонійна зі словами.

Середній рівень притаманний 39 % дітей. Усвідомлено сприймали прості, статичні, однозначні музичні образи; аналіз музичного образу відбувався за зразком, помітно відсутність самостійності; під час інтерпретації емоційного змісту музичного образу мова не розгорнута, орієнтована на стандарт. Сашко Б. уявляв, як котик спить, а його мама співає йому колискову. Музичний твір викликав почуття любові та ніжності.

Та низький рівень притаманний 26 % дітей. Було помітно відсутність інтересу до сприйняття музичного образу; сприйняття і розуміння музичних образів нерозчленоване, цілісне, неадекватне; спосіб аналізу змісту музичного образу і засобів художньої виразності характеризувався нестійкістю. Дітям важко було виконати дане завдання (див. рисунок 1.2.).

Рис.1.2. Рівні сформованості естетичного смаку за мотиваційним критерієм

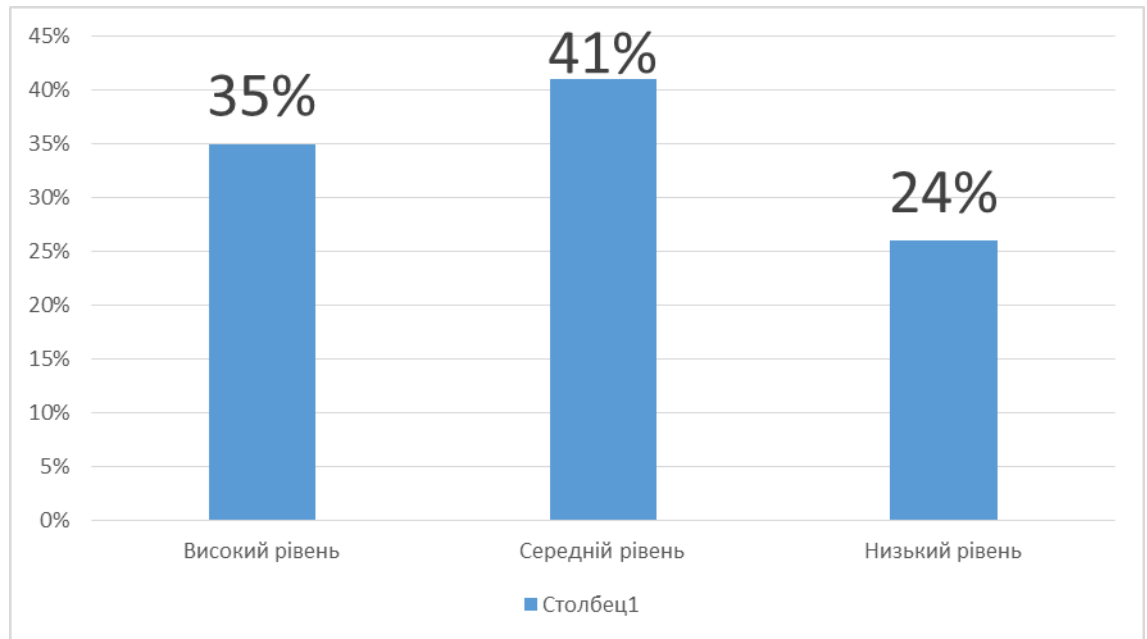
Для діагностики операційного критерію дітям було запропоновано скласти перелік відомих пісень, у яких змальовується краса навколишньої дійсності. Діти записували на аркушах паперу пісню та показники краси.

Так, високий рівень проявили 35 % дітей. Такі діти яскраво проявляли інтерес до пізнання жанрів музичного фольклору, виконання пісень. У них наявні знання елементарної теорії музики. Було чітке, змістовне висловлювання дитиною інформації, щодо сприймання музичних образів. Прагнули сприймати світ музичних образів через взаємозв'язок зі своїм світом. Вміють аналізувати, порівнювати музичні образи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між засобами музичної виразності і емоційним змістом твору. Так, наприклад Олена Б., у переліку пісень зупинилася на «Лісовій пісні». На думку дівчинки, в ній оспівується краса природи та людини. «Лісова пісня» вражає нас красою мрії, глибиною думки, музикою мови. Вона відкриває нам чари Полісся у шумах і тінях лісів, у веселкових барвах квітів, у зітханні вітру, гомоні весняної ночі.

41 % дітей проявили середній рівень. В таких учнів проявляється інтерес до жанрів українського фольклору, інтерес до самотійного виконання улюблених пісень. Усвідомлено сприймали прості, статичні, однозначні музичні образи; аналіз музичного образу відбувається за зразком, відсутня самотійність. Так, наприклад Віктор Ф., назвав улюбленою піснею «Ой у вишневому садочку». Він аргументував це тим, що йому подобаються пташки. Він вбачає в них неймовірну красу природи. Спів Соловейка особливий.

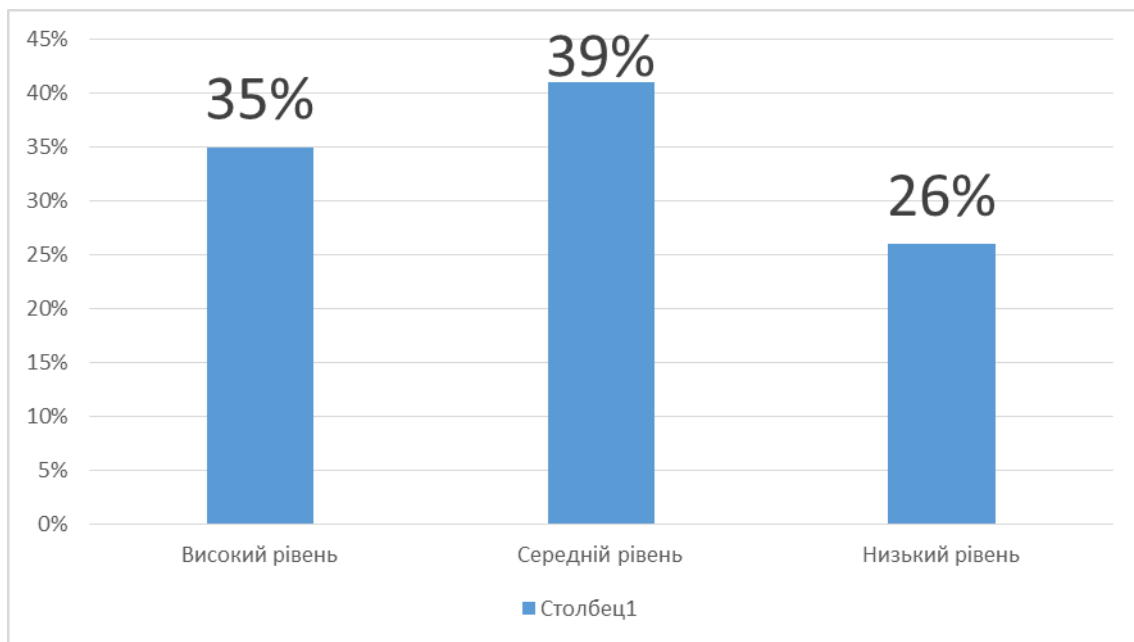
Та 24 % молодших школярів проявили низький рівень. У таких дітей, відсутній або слабо виражений інтерес до музики в цілому. Наприклад, відсутність знань елементарних музичних визначень. Відсутній інтерес до сприйняття музичного образу; сприйняття і розуміння музичних образів нерозчленоване, цілісне, неадекватне; спосіб аналізу змісту музичного образу і засобів художньої виразності характеризується нестійкістю. На жаль, їм

було важко пригадати пісні, які б виражали красу природи та людини (див. рисунок 1.3.).

Рис.1.3. Рівні сформованості естетичного смаку за операційним критерієм

На основі критерії та показників ми нами були визначені рівні сформованості естетичного смаку (див. рисунок 1.4.).

Рис.1.4. Рівні сформованості естетичного смаку молодших школярів

Отже, нами було визначено, що сформованість естетичного смаку знаходиться на достатньому рівні. Вивчення стану сформованості естетичного смаку учнів початкової школи переконує у необхідності внесення суттєвих змін і доповнень в існуючу практику естетичного виховання, використання вчителями початкових класів активних форм і методів навчально-виховної роботи.

РОЗДІЛ II. ШЛЯХИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОГО ФОЛЬКОРУ.

2.1. Використання різних жанрів українського дитячого музичного фольклору в початковій школі

Народна практика музичного виховання створила багато засобів формування естетичної культури дітей, розвитку творчих здібностей у різних видах музичної діяльності. Шукання шляхів ефективного розвитку музично - естетичних здібностей у учнів початкових класів підштовхує звернутися до музичного дитячого фольклору, який є певним засобом прилучення дітей до прекрасного, сприйнявши естетичний, моральний, світоглядний досвід багатьох поколінь. В наш час, коли установлюються відчуття рідної землі, усвідомлюється закономірність сприйняття культурних цінностей, необхідним стає звернення науковців до забутих імен вітчизняної освіти й мистецтва, духовних здобутків попередніх поколінь, вироблених ними принципів музичної освіти й виховання.

В основу програми з музичного мистецтва для учнів початкової школи покладено, насамперед, дитячий чинник, який обіймає словесну творчість дорослих для дітей (забавлянки, пестушки, колискові пісні тощо); творчість дорослих, яка з часом перейшла до дитячого репертуару (ігрові пісні, заклички) і природно дитячу творчість (лічилки, скоромовки). Наприклад, до програми входять колискові пісні «Ходить сонко по вулиці», «Ой, ходять сон», «Котику сіренький», пестушки «Печу, печу хлібчик», «Тапці, ручки, тапці», «Гой-да, гой-да», заклички «Іди, іди, дощику», «Вийди, вийди, сонечко», ігрові пісні «Дітки колом стоять», «Біла квочка», «Дибидиби», «А ми просо сіяли», лічилки «Ходить квочка коло кілочка», «Кумо, кумо, що варила?», «Котилася торба», скоромовки «Тук, тук чобіток», «Бігли коні під мостами», «Каркнув крук» тощо.

Метод наведення, сутність якого полягає у такому доборі музичних творів і бесід, які дають змогу «непомітно для слухачів ввести їх у середовище дії чинників, на які бажано звернути увагу», Б. В. Асаф'єв

вважав основним у вихованні в школярів усвідомленого ставлення до музики та слухових асоціацій. Він закликав до обережності у доборі як музичних творів, так і впливів, навідних на сприймання музики. «У тому-то й завдання виховання слухових навичок, - писав учений, – щоб, не переносячи одразу в абсолютно чуже середовище і поступаючись де в чому набутими звичками, вміло спрямовувати роботу до розумної мети» [17, с. 70]. Для молодших школярів на уроці музичного мистецтва можна застосувати такі бесіди, саме музичні, які побудовані на стародавніх народних звичаях, піснях і обрядах, що посприяють учителеві підготувати дітей до сприймання творів більш складних форм - оперної, хорової та симфонічної музики.

Підготовці учнів до сприйняття музичного твору сприяє вступне слово вчителя. Воно має бути образним, емоційним, лаконічним. Цікаве вступне слово знижує напруженість уваги під час слухання музики. Якщо після запитання вчителя більшість учнів піднімає руку, бажаючи висловитися, доцільно запропонувати їм відповісти всім одночасно за знаком учителя. Як зазначав Д. Кабалевський, у таких колективних відповідях є дві позитивних сторони: по-перше, всі діти, які готові до відповіді, зможуть висловитися і отримати задоволення від цього; по-друге, учні, не готові до відповіді, також подумки приймуть участь у колективній відповіді і не відчують незручності й збентеження від свого незнання [18, с. 211].

У розвитку музичного сприймання учнів початкових класів чималу роль виконує метод порівняння, оскільки можливості аналізу учнями музичних творів обмежені їх невеликим досвідом. Для порівняння можна скористатися контрастним твором одного жанру (наприклад, дві пісні - колискову «Котику сіренький» та «Танцювала риба з раком»). Метод порівняння за контрастом і аналогією допускає показати те, на що учень може не звернути увагу, дає можливість яскравіше відтінити своєрідність музичних творів різноманітних жанрів. Завдання на порівняння активізують творчу діяльність дітей, захоплюють їх, і найкраще учні помічають контрасти саме в музиці.

Актуально частіше пов'язувати музику не тільки з рухом, але й зі словом. Засвоєння музичної мови має органічно поєднуватися із засвоєнням інтонаційної виразності та фонетичних (звукових) особливостей рідної мови. Цього можна досягти шляхом вивчення дитячих народних пісень.

Як зазначав Д. Кабалевський, вже з 1-го класу слід удаватися до порівнянь, усіляких виходів за межі музики. Наприклад, мажор можна зіставити з тонами світлішими, яскравішими, музичні тембри можна уподібнити до різних барв на картині; мінор – з приглушеними, менш яскравими; розділові музичні знаки можна порівняти з розділовими знаками в розмовній мові (крапки, знаки оклику і запитання, коми тощо). Будь-який твір дає змогу кількома фразами вказати на зв'язок музики з якимось почуттям або думкою людини, з певним життєвим фактом. «Чим більше різних життєвих зв'язків музики буде виявлено, тим міцніше музика буде входити до свідомості дітей як частина життя, як саме життя» [18, с. 16].

Не слід обмежуватися на уроці музичного мистецтва особистими емоційними враженнями дітей від музики. Слід вчити їх сприймати своєрідність різних музичних образів, визначати структуру твору, спостерігати за розвитком музики, чути особливості музичної мови. Варто привчати учнів обмінюватися думками, враженнями щодо прослуханого, оцінювати й порівнювати й музику, роздумувати разом з ними.

До словесних методів музично-естетичного виховання на матеріалі народно-пісенної творчості належать дискусії, бесіди, обговорення екскурсій, обговорення концертів та обмін враженнями про них, статей про пісенну творчість, письмових творів, контрольних робіт, телевізійних та радіопередач, тощо.

Наприклад, під час проходження педагогічної практики ми використовували наступну бесіду:

- *Що таке народна пісня?*
- *Які пісні належать до календарно-обрядових?*
- *Що оспівано у жниварських піснях?*

- Назвіть три групи жнивварських пісень. (Зажинкові, жнивні та обжвинкові.)

Слово вчителя

– Сьогодні ми вивчатимемо жанри українського дитячого музичного фольклору. Слово «фольклор» – іншомовного походження. Folk у перекладі з англійської мови означає народ, lore – наука. Отже фольклор – це творча діяльність народу.

До музичного фольклору належать народні наспіви, мелодії, пісні, до поетичного – вірші. В українському дитячому фольклорі тісно переплетені музичний та поетичний його різновиди, де збереглися в усній традиції краса й самобутність нашої землі, традиції виховання в наших родинах, героїчне та історичне минуле...

- Які саме жанри належать до українського дитячого музичного фольклору? (Відповіді учнів.)

Під час закріплення нового матеріалу

Назвіть жанр дитячого фольклору, де відбувається розподіл на ролі у дитячій грі.

До якого жанру дитячого фольклору належить пісня «Був собі журавель»?

Який персонаж поширений у колискових піснях?

Назвіть жанр дитячого фольклору, де використано складні для вимови вислови у швидкому темпі.

До якого жанру дитячого фольклору належить пісня «Ой ходить сон»?

Яким є характер мелодій колискових пісень?

Назвіть жанр дитячого фольклору, де в ігровій формі відбувається ознайомлення дитини з побутом, природою.

До якого жанру дитячого фольклору належить пісня «Котилася торба»?

Яким є темп виконання колискових пісень? Свої відповіді занотуйте до таблиці (Додаток С)

До наочних методів формування естетичних смаків учнів початкових класів належить екскурсії до музеїв, колективне відвідування концертів, знайомство з фольклористами, перегляд тематичних телевізійних та радіопередач, кінофільмів з виконавцями народних пісень, тощо. На урок музичного мистецтва можна запросити відомого співака - фольклориста, щоб наживу послухати його виконання.

Практичні методи музично-естетичного виховання на матеріалі дитячого музичного фольклору включають зокрема створення музеїв, пошукову роботу із збиранням та запису народних пісень, тематичних кімнат, стендів, організацію оглядів, конкурсів, вечорів-зустрічі з вченими фольклористами та інше.

Виконання творчих завдань за мотивами дитячого музичного фольклору передусє ретельна підготовка учнів до відповідної роботи. Віршовані тексти для пісень підбираються таким чином, щоб можна було знайти музичні інтонації аналогічні мовним, а образний лад віршуванням викликав би яскраві музичні асоціації як зображувального, так і виразного характеру. З учнями з'ясовується форма і метро - ритмічна структура вірша, обговорюється загальний характер майбутньої музики, а також можливості засобів музичної виразності. Перш ніж скласти мелодію до цілого вірша, учні виконують підготовчі завдання: «Придумайте мелодію пісні на заданий текст», «Дай музичну відповідь на запитання», «Проплескай ритм пісні», «Склади ритмічну партитуру».

На наступному етапі учні прослуховують і порівнюють різні варіанти власних творів, виявляють виразні особливості кожної з пісень, а потім відбирають кращі варіанти для занесення в «Класну книгу дитячої творчості», для виконання на фольклорному святі і для розучування з класним оркестром дитячих інструментів. Крім творення музичних поспівок і пісень на українські народні тексти, дітям пропонуються завдання на

придумування загадок про музику і музичні інструменти; складання кросвордів за жанрами українського дитячого фольклору; складання музичних діалогів до народних казок та інші.

Варто використовувати також і ігрову методику для вивчення фольклорного матеріалу на уроках музичного мистецтва. Розробка навчально-ігрової атмосфери на основі дитячого музичного фольклору дозволить значно поліпшити зміст навчального процесу і приведе до зміни традиційних способів вивчення матеріалу.

Поєднання емоційної привабливості, яка притаманна грі з інформаційними графічними та іншими можливостями комп'ютера, несе в собі великий дидактичний потенціал, який повинен і може бути реалізований в шкільній практиці.

Використання українського дитячого фольклору на уроках музичного мистецтва може здійснюватися в різних видах музичної діяльності. Найбільш важливим, є залучення учнів до співу. У методичній літературі описуються різні прийоми розучування народних пісень з дітьми: усно - слуховий, усно - наслідувальний метод засвоєння; найпростіші прийоми варіювання. Найбільш ефективним, вірним способом розучування народної пісні є спосіб копіювання з голосу вчителя, а не за допомогою інструменту.

Наступний вид залучення дітей до дитячого музичного фольклору: слухання автентичних зразків у виконанні народних виконавців в безпосередньому контакті або звукозапису. Перед слуханням, щоб не викликати у дітей непередбачуваних реакцій необхідно описати традицію виконання народної пісні з залученням ілюстрацій; пояснити незрозумілий текст слів, пояснити діалектні, старовинні слова; описати манеру співу, пов'язану з місцевими традиціями.

Залучення до українського дитячого музичного фольклору може здійснюватися не тільки в різних видах діяльності на уроках музичного мистецтва, різноманітністю відрізняються і самі форми уроків. Наприклад, урок - фольклорний концерт, урок - музична казка, урок - старовинна

легенда, урок - екскурсія на виставку національного костюма, урок - роздум, урок - подорож, урок - знайомство з видами фольклору, урок - зустріч з народним виконавцем, урок - вікторина за жанрами музичного фольклору, урок - спектакль, урок - дискусія, урок - лекція, урок - диспут.

Особливо цікаво використовувати таку форму вивчення фольклору на уроках мистецтва під час знайомства з темою «Календарно-обрядовий цикл», яка передбачає:

- виділення конфліктів, що характеризують динамічні властивості комп'ютерного навчально-ігрового середовища;
- костюми, графічні образи, побутову атрибутику;
- формулювання музичного змісту кожної навчально-ігрової пізнавальної ситуації;
- вибір персонажів, визначення їх функціональної ролі в конкретних ситуаціях.

При створення такої навчальної гри за етнографічної тематикою України необхідно залежно від часу й регіону вибрати відповідний одяг, побутову атрибутику, музичний матеріал, кольорову палітру. Це дозволить вирішити проблему взаємопроникнення різних видів мистецтва, використовуючи народні традиції. Така форма заглиблення у навчальне середовище незвична для учнів, її можна використовувати як на уроках музичного мистецтва, так і в позакласній роботі.

Це дає змогу опануванню нових інформаційних технологій у навчальному процесі і дозволяє з іншої точки зору побачити проблему музичного розвитку школярів.

2.2. Впровадження творів малих фольклорних форм у роботу з учнями

Малі фольклорні форми сприяють духовному розвитку учнів. І хоча вони не складні за змістом і прості за формою, проте таять у собі чималі

жанрові багатства. Гра – важливий засіб виховання, що доступний кожному і має тісний зв'язок з життям.

На уроці можна запропонувати учням пограти в гру «У вовка», «Печу, печу хлібчик», гра «В залізного ключа», «Гриби».

Творчі методи стимулюють розвиток творчої фантазії дітей, зокрема лічилки, які можуть бути поетичними і потішними:

Гаруль, гаруль, гарулька!

Десь там моя зозулька

По полю пролітала

І пір'ячко збирала.

Для розвитку творчих здібностей школярів можна застосувати тексти загадок. Учитель створює на відповідні слова мелодію, враховуючи, що відповідь доспіває хтось із дітей. Наводимо приклади загадок:

1. Я вухатий ваш дружок,

В мене сірий кожушок.

Куций хвостик, довгі вуса,

Я усіх-усіх боюся.

Де ж цей шустрий побігайчик?

Ось він, бачте? Так це ж зайчик!

2. В мене ніжка одна –

Чобітка не маю,

І хоч я без голови, –

Шапку надягаю.

Хто ж це? Тричі повтори!

– Гриб, гриб, гриб.

3. Я падаю на ваші хати,

Я білий, білий, волохатий.

Я прилипаю вам до ніг

І називаюсь просто сніг.

4. Хто з хвостиком і з вушками?

В кого лапки з подушками?

Як ступа, ніхто не чує,

Тихо крадучись, полює.

І маленькі, сірі мишки...

Утікають геть від кішки.

До лічилок, закличок, скоромовок, діти самі придумують мелодії, адже ці яскраві жанри усної дитячої творчості насичені внутрішнім звучанням і діти мимоволі стають творцями найпростішої музики [41, с. 97].

Наприклад, лічилку «Ходить квочка коло кілочка» першокласники виконують на одному звукові, далі, із засвоєнням ладових ступенів – на двох звуках, при вивченні наступного ступеня – на трьох і т. д. У кожному випадку вчитель просить учнів придумати мелодію з використанням засвоєних ступенів у різноманітній послідовності. Зрозуміло, що такі завдання активізують музичне мислення, викликають посилену роботу уяви дітей.

Під час здійснення співацьких імпровізацій можна вжити тексти народних лічилок, примовок. Наприклад:

Їхав пан через лан,

Ой Микито, Микито,

Бричка гуркотіла,

Вигнав воли на жито,

А як Ганя сіла в бричку,

А сам пішов до хати

Бричка загуділа.

Вареники влітати.

Для формування співацьких навичок кантиленного звучання доцільно розучування колискових пісень. Крім того, пісні цього жанру, мабуть, більше, ніж інші, можуть бути використані в побуті: дитина проспівує їх, заколисуючи молодшого братика або сестричку. (Наприклад: «Котику сіренький», «Ой ну, коту, коточок», «Котик волохатий») (Додаток С).

Пісні-заклички яскраві, веселі, радісні в емоційному відношенні, зазвичай вони супроводжуються мимовільними рухами. Їх походження з глибокої давнини пов'язані з обрядами-заклинаннями сил природи. В своїй основі вони мають заклинальний і призовний характер. Деякі з них втратили свою обрядову природу і перейшли в дитячий фольклор. Наприклад.

*Иди, иди, дощичу,
Зварю тобі борщичу
В новенькому горщичу
Та й поставлю на вербі,
Щоби їли комарі.*

*Ой вітре, вітроньку,
Прижени хмароньку,
Полий теплим дощичком,
Встели землю килимком.*

*Сонечко, сонечко,
Виглянь у віконечко.
Дітки гуляють,
Тебе виглядають.*

*Сійся, родися, жито, пшениця,
Всіляка пшениця,
На той новий рік,
Щоб було літше, як торік. [58, с. 56]*

Використовувати дані пісні-заклички як прийом емоційного розслаблення можна за допомогою голосових імітацій, з чергуванням рухів, промовляючи, проспівуючи, сповільнюючи та збільшуючи темп, розділивши дітей на групи. Невеликий діапазон даних пісень дозволяє виробити артикуляційні навички учнів, інтонаційну точність.

Ще одним видом українського музичного дитячого фольклору є забавлянки та потішки. Це віршики чи пісеньки гумористично-жартівливого змісту, призначені розвеселити, потішити дитину. У народній педагогіці потішки використовувалися для дітей молодшого дошкільного віку, але на уроці з їх допомогою можна викликати радісну реакцію дітей, створити ігрову ситуацію. Вчитель може видозмінити виконання потішки: застосувати перекличку між групами, виконати їх в різних тембрах, використовувати в якості розспівування, придумувати ритмічні малюнки. На уроці можна програти потішки з сусідом по парті, що у дітей завжди викликає бурхливі емоції.

У потішках можна зустріти також і невеличкі казки для найменших. Вони мають свій ритм, повторюються, торкаються звичайних побутових справ. Утішки - це дуже простенькі пісні-ігри, які, на відміну від колискових, залучають маленьку дитину до співучасті, привчаючи її до певних навичок та викликаючи увагу до рук, ніжок, деяких речей [58, с. 54].

Тапці. ручки. тапці

Коли дитина вже сидить, батьки заохочують її тапшати /плескати/ в долоньки. Маля такій забаві радіє і сміється. Батьки приспівують:

Тапці, ручки, тапці!

Підемо до бабці.

Дасть нам бабка пиріжки

І ще миску замішки.

Тапці, ручки, тапці!

Єдна ніжка дубоче

Цією утішкою заохочують дитину до танцю. Беруть її за рученята і приспівують:

Єдна ніжка дубоче,

А другій ся не хоче.

Обі ножки, обі –

Помагайте собі!

На сліпу мачку

Один з учнів буде сліпа мачка. їй треба зав'язати очі.

Діти звідуються:

На чім стоїш?

Сліпа мачка: На черепку.

Діти: Що в тім черепку?

Сліпа мачка: Каша з молоком.

Діти: Хто буде їсти?

Сліпа мачка: Циганка з ропухом.

Діти: Якого пана хочеш - кліпкастого, тихого, чубатого чи щипаного?

Сліпа мачка каже, якого.

Тоді розбігаються, а сліпа мачка ймає. Кого їмать, той буде сліпою мачкою.

У дитячому фольклорі потішки в основному виконуються на пальцях, тому на уроці також можна застосувати пальчикові вправи. Наприклад [43, с. 34]

Вправа 1

Руки перехрещені тильним боком долонею до себе. Спочатку пальці обох рук стиснуті в кулаки, потім пальці-промінці розкриваються, руки повертаються вправо-вліво.

У кінці віршика діти плескають у долоні.

Ясне сонечко в кімнату

Дивиться в віконечко,

Дуже раді всі малята,

Плескають в долонечки.

Вправа 2

Ати-бати —

Йшли солдати,

Ати-бати —

*на базар ,
Ати-бати, що купили?
Ати-бати – самовар.*

Дітям пропонується «перетворити» долоню на солдата : намалювати на тильному боці очі й рот. Пальцями учні показують, як солдати марширують.

Вправа 3

*Відгадай загадку
Два кінці, два кільці –
Посередині цвях.
(Ножиці.)*

Пальці правої руки стиснути в кулак, виставити вперед вказівний і середній. Рухати ними, імітуючи різання ножицями.

Для проведення артикуляційних вправ на уроці можна користуватися скоромовками. Наприклад:

*Мала Алла кашу мала.
Алла Аню частувала,
Але Аня не хотіла, –
Ананаси Аня їла.*

*Будували дім бобри,
Замість дому – дві діри.
Видра вдерлася у дім,
Буде жити видра в нім.*

*Помережить морозець
Для Миколки комірець.
Намалює для Мар'янки,
Квіти..маку і рум'янку.*

*Зеленіли в лузі лози,
Заблукали в лозах кози.
Кіз у лозах я знайду
І додому приведу.*

*Кружляло, дзижчало, петляло, пищало.
Летіло, дзвеніло, гуділо, бриніло.
Сіло, вмостилось.
Трісь! Десь поділось.*

*Тілі-тілі, кізки білі
Біля річки сіно їли,
Трішки випили водиці
Із глибокої криниці.*

*Фарбував фазан фіранки,
Брав фломастер у фіалки.
Не клюй, курко, крупу,
Не кури, котку, люльку.*

Також в своїй практиці можна використовувати фольклорні ігри, наприклад гра-примовка « У сірого вовка» може бути використана в якості рухомої гри на зміні, або під час уроку, але за умови наявності ігрової площі.

*На камені,
На домені
вирвав травку,
Положив на лавку.
Хто видіон
Той пішов вон.*

Решта - «вівці». Вони розбігаються, рвуть травичку, приказуючи:

Щиплю, щиплю травку

Сірому вовку на лопатку!

Кидають пучечки трави на «вовка» й тікають. А він їх ловить. Кого спіймає, той стає вовком.

В. Верховинець підкреслював, що ніщо так не розвиває фізичні й розумові здібності дітей, їх творчу фантазію і почуття, як ігри з танцями, рухами, співом. Тому на уроках розучується багато пісень, які можна інсценізувати або виконати у русі. Наприклад, третьокласники беруть участь у виконанні й інсценізації народних пісень «Два півники», «Веселі гуси», «Диби-диби», «Подольночка» тощо. Своїми рухами діти передають поведінку персонажів відповідно до сюжету і музики. Це розвиває вроджену музикальність учнів, їх здатність свідомо і емоційно сприймати музику [47, с. 116].

Серед розмаїття народних ігор є хороводи, танці, рухливі ігри, забавлянки, віршовані історії, що не мають кінця.

Наведемо кілька прикладів таких ігор-хороводів [58, с. 60].

Зайчику, зайчику,

Ти мій братчику,

Не ходи, не топчи

По городчику.

Бо моя рутка,

Як баламутка,

Моя м'ятка,

Як паніматка.

Зайчичок, зайчичок прибігає,

Рученьку, ніженьку піднімає;

Чим бито, не бито,

Ноженьку пробито.

З калинового лугу,

Вибирай собі другу.

*Ой у полі просо: сидить зайчик,
Він ніжками чеберяє;
Коли б такі ніжки мала,
То я б ними чеберяла,
Як той зайчик.*

*Чуки, чуки, чуки, чук, наловив дід щук,
А бабуся плотву – годувати дітвору,
А бабуся карасиків – годувати Тарасиків.
А бабуся окуньків – годувати молодців.*

– Ладунки, ладусі! А де були?

– У бабусі.

– А що їли?

– Кашку.

– А що пили?

– Бражку.

– А що на закуску?

– Хліб та капустку.

Сорока-ворона.

Діткам кашку варила.

На припічку сиділа.

Підіть, дітки, по водицю!

І цьому дам, і цьому дам,

А цьому не дам:

Він дров не рубав,

В хату не носив, печі не топив,

Води не носив, діжі не місив,

Каші не варив, хліба не ліпив,

В піч сажав, кашу доїдав.

Наведемо приклади забавлянок [58, с. 62]

Гойда, гойда, гойдаша,

Де кобила, там лоша,

А кобилка в лісі,

А лошатко – в стрісі.

І сорочки латала,

І на хлопців моргала.

Ось така вонбула.

Очі дівчинки манісіньки,

Яка ж бо ти гарнісінька:

За косою барвіночок

Ще рука білісінька.

Ішла киця по водицю та й упала у криницю.

Пішов котик рятувати, став за хвостик витягати.

Ой, цить, кицю, будь весела,

Та поїдемо на села,

Та купимо трана-рана,

А в барана спина драна,

А в корови круті роги,

А в Наталі чорні брови.

Танцювала риба з раком,

А петрушка – з пастернаком,

А цибулька – з часником,

А дівчина – з козаком..

На припічку сиділа.

Підіть, дітки, по водицю!

І цьому дам, і цьому дам,
 А цьому не дам:
 Він дров не рубав,
 В хату не носив, печі не топив,
 Води не носив, діжі не місив,
 Каші не варив, хліба не ліпив,
 В піч сажав, кашу доїдав.
 Тинком, льонком,
 А цибулька дивується,
 Що так гарно танцюється.

Під час педагогічної практики ми поступово впроваджували вправи на матеріалі народних пісень, приспівок, поспівок, скоромовок, тому, що вони якнайкраще активізують роботу артикуляційного апарату. Внаслідок цього утворюється певна система, яка допомагає у формуванні вокальних навичок, звукоутворенні й розробці дихального апарату. Співаючи нескладні мелодії, учні починають чисто інтонувати, відчують рух і тяжіння мелодичної лінії. Дуже результативними були вправи «Ланцюжок», коли діти по чергово, за рукою вчителя, виконують поспівку або скоромовку, створюючи враження, ніби виконувала одна дитина; «Розірваний ланцюжок», коли учні співали, а за рукою вчителя замовкали, але продовжували співати про себе, і знову, за помахом руки, розпочинали співати вголос. У той же час у учнів накопичувалась народознавча інформація про календарно-обрядову діяльність (поспівки «Ой дзвони дзвонять», «Вийди, вийди, сонечко», «Іди, іди, дощику» тощо). Виконуючи розспівки використовували вправи на розвиток динаміки.

2.3. Популяризація творів дитячого фольклору серед дітей молодшого шкільного віку в позаурочній роботі

Музична освіта в школі найбільш ефективно здійснюється при поєднанні класної і позакласної роботи. Форми позакласної роботи можуть бути найрізноманітнішими: музично - етнографічний музей; фольклорний

гурток; вокальний фольклорний гурт; ансамбль або оркестр народних інструментів; фольклорний фестиваль; фольклорні свята, етнографічні виставки, фольклорні експедиції.

Дитячий музичний фольклор як результат духовної праці багатьох віків є надзвичайно важливим культурним надбанням українського народу: пронизаний волелюбними і гуманними ідеями, він підносить і розвиває все, що є гарного і доброго в людській душі, виховує національну свідомість, плекає почуття краси.

Під час педагогічної практики в школі ми проводили такий виховний захід.

Дитячі забавлянки

(У центрі зали стоїть велика скриня, під веселу музику виходять дівчатка та хлопчики і по черзі розповідають).

Діти. Йшли-гуляли ми лісами,
Гриби та ягоди збирали.
Плели якісь там небилиці,
Що вам таке і не присниться.
Сміялися і жартували,
Пісні веселії співали...
Хтось в шишках шукав насіння.
І наткнувся: що це?
Всі. Скриня!
Діти. Що за диво – оця скриня?
Можє, цінне в ній каміння,
Можє, гроші в ній ховають,
Допомоги, мо, жадають?
Тут лишили нам листа –
Так, це скриня не проста.
Годі всім гуртом гадати,
Час її нам відкривати.

Ой, кортить мені дізнатися,

На що можемо сподіватися...

*(У скрині хтось ворухиться, діти лякаються та розбігаються.
Тихесенько до скрині підходить дівчинка, а за нею всі інші, придивляються).*

Дівчинка. *Хто у скрині цій заснув,*

Тепло вкритись не забув?

Всі. *Т-с-с!*

Дівчинка. *Ой, діточки, не ходіть.*

Бо то, може, спить ведмідь.

Всі. *Т-с-с!*

Хлопчик. *Ой, тікайте, бо той гість Як устане, всіх поїсть!*

(Діти розходяться, із скрині хтось показується).

Всі *(здивовано).* *Ти хто?*

Домовик. *Я - звичайний Домовик?*

Я сидіти вдома звик.

Я люблю торти і креми,

Булки, виквацяні джемом, їм цукерки і халву І у скрині цій живу.

В ній завжди перебуваю.

Бо скарби тут цінні маю.

Хлопчик. *Ой, терпіння вже нема,*

Покажи нам ці дива!

(Звучить чарівна музика. Домовик відкриває скриню).

Домовик. *Це бабуся Забавлянка –*

Поколінням цілим нянька –

Назбирала іграшок.

Щоб потішити діток.

(Діти дістають кумедні іграшки, м 'ячі, скакалки і розділяються).

Діти. *Ой, так це мирилки і дражсилки,*

Веселі ігри і лічилки.

(Звучить весела музика, діти граються. Раптом хлопчики почали ображати дівчаток: смикати за коси, забирати іграшки. Дівчатка та хлопчики починають дратуватися).

Дражнилки.

Мав купити хлопець рис,

А придбав лиш барбарис.

Не куплена й капуста,

А в кишенях - пуста.

Тарас-ананас Пив фанту і квас.

Плеєр слухав,

Потилицю чухав.

Богдасик-любасик З'їв сорок ковбасок,

«Кока-колою» запив,

А тоді обідать сів.

Наша чергова всю перерву біля дошки красувалась. За ганчірку – дошку витерти – й не бралась.

(Домовик, схопившись за голову, перелякано дивиться).

Домовик. *Ой, цього я не хотів,*

Що ж я з вами наробив?

Ой, ви, хлопці, не сваріться

Та з дівчатками миріться!

Не сваріться,

Помиріться,

Дайте один одному

Та обидві рученьки,

Помиріться.

(Діти повертаються один до одного і починають миритися).

Мирилки.

Ти не плач, на плач, не плач

І скоріш мені пробач, і на мене ти не сердься,

Бо у тебе добре серце.
 Ти – не ворог, я не ворог,
 Нам сваритись просто сором.
 Помиримось, помиримось,
 І ніколи не сваримось!
 Дай скоріш мізинчик свій,
 Зачепи його за мій.
 Мізин-мізин-мізинець –
 Помирив нас, молодець!
 Я образить не хотів,
 Ненароком зачепив.
 Просто в очі подивися І зі мною подружися.
Домовик. Ой, як добре, що мирилки
 Заховалися у скриню.
 (звертається до дітей)
 Помирилися?
Діти. Помирилися!
 Домовик. Так запрошую на гру!
 (Діти підбігають до Домовика).
 Зачекайте, зачекайте.
 Десь лічилки тут були.
 (до дівчаток)
 Ви, дівчатка, тут ставайте!
 (до хлопчиків)
 Ну а хлопчики сюди!

Лічилки.

(Для хлопців).
 А між вами, хлопчаками,
 Хтось не слухається мами?
 Раз, два, три,

Це, напевне, будеш ти!

Домовик. Гей, до мене, дітвора!

На вас чекає весела гра.

(Для дівчаток).

Гулі, гулі, гулі,

Такі очі, як моргулі.

Чинки, чинки, чинки,

Такі очі, як мисчинки.

Чата, чата, чата,

Такі очі, як горнята.

(Домовик вибрав ведучих: дівчинці зав'язують очі – це баба Куца, а хлопчик розкручує дівчинку).

Гра «Баба Куца».

Діти. *Бабо Куцо, на чому стоїш?*

Баба. *На камені.*

Діти. *Що продаєш?*

Баба. *Квас.*

Діти. *Так лови мишей, тільки не нас!*

(Баба Куца ловить дітей).

Домовик. *Грайтесь, дітки, забавляйтесь*

Та розуму навчайтесь.

Бо давно люди говорять,

Що, хто розуму не має,

Того щастя обминає.

Набігалися? Відпочиньмо і про сміх поговорімо. Сміятися не грішно,

Якщо по-справжньому смішно.

Давайте і ми спробуємо поскладати римовані рядки. У припасах бабусі Забавлянки є такі ось плакатики - до записаних рядків ми додамо свої, щоб отримати речення – тобто, щоб вийшла (учні додають) закінчена думка.

1 Щоб дружбою... дорожити - Не треба друга... дразнити.

2. *Дражнилки – ... не сварка,
А лише – ... забавлянка.*
3. *Хто жарти... пробачає,
Той багато... друзів має.*

Домовик. *Ще старенька Забавлянка нагадує вам, що доброзичлива насмішка називається гумором, а зла – сатирою. Це від назви казкової істоти - Сатира, у якого були колючі роги.*

А ще у Забавлянки є прецікава книжечка – це козацькі та чумацькі прізвища. Ви знаєте, що є прізвища – імена всього роду, а є і прізвиська – своєрідні дражнилки. Найстаріші прізвища ті, що містять у собі назви тварин, птахів, рослин – давніх покровителів роду. Наймолодші – назви професій, які виникли зовсім недавно, наприклад. Слюсар, Токар. Козаки ж здебільшого одержували прізвиська, які потім ставали прізвищами, за вдачу, поведінку, характер. Були справжніми, на наш погляд, дражнилками. Ось тут записано: Вертипорох, Верхогляд, Вітрогін, Вовкодав, Дерипаска, Дивогляд, Запнивітренко, Красномовець, Неїжка - ша, Паливода, Тягнирядно, Широкоступ, Убийвовк.

А чи знаєте ви, як виникло прізвище вашої родини і роду? (Діти, які знають або догадуються, повідомляють).

Як підказує Забавлянка, без жарту, гумору було б сумно і нецікаво. Бабуся радить у вашому класі створити театр жартів, гумористичний самодіяльний театр. Як його назвемо? «Скринька жартів»? «Забавлянка»? «Мирилка»? Ще як? (Діти називають).

Головне, пам'ятаймо:

Дражнилки і мирилки нас вітають.

Правильно поводитися нам допомагають.

Наведімо у дражнилках лад:

Діти (почергово).

Ми жартуємо не з людини, а з її окремих вад.

Справжня дружба не боїться сміху,

Сміх приносить лише втіху.

Щоб з недоліками миритися,

Слід з дотепним словом подружитися.

З чого ми сміємося,

Того вже не боїмося.

Доброзичливий сміх Примирить усіх.

Діти (разом).

Хто з мирилками й дразнилками здружився,

Той доброї науки навчився!

В позакласній роботі з естетичного виховання засобами дитячого музичного фольклору велика увага приділяється проведенню концертів, свят, вистав. Вони приносять розвагу, радість, з одного боку, тим, хто приходить на них як глядачі, з другого – не менші задоволення і радість і тим, хто є виконавцями.

У всьому різноманітті шкільних свят найбільш вагомими будуть ті, які орієнтовані на істотні сторони народного свята в його фольклорній традиції. По-перше, масовість (до свята готуються всі, і всі в ньому беруть участь). По-друге, обов'язковість свята (в народному повсякденному житті будні чергувалися зі святами і були наповнені їх очікуванням). По-третє, свято - це сміх і радість, вилив накопиченої енергії, розрядка напруги.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в ході нашого дослідження ми прийшли до таких висновків.

Естетичне виховання – це організація життя і діяльності дітей, що сприяє розвитку естетичних почуттів дитини, формуванню уявлень і знань про прекрасне в мистецтві і житті, естетичних оцінок і естетичного ставлення до світу.

Завданнями естетичного виховання учнів початкових класів є наступні:

1. Формування естетичного ставлення до дійсності, естетичних уявлень і суджень.

2. Освоєння дітьми естетичної діяльності.

3. Розвиток загальних і спеціальних музично-творчих здібностей дітей.

Крім цього, естетичне виховання передбачає формуванню знань, умінь, навичок, інтересів, почуттів, потреб, смаків і оцінок, які реалізуються в естетичній діяльності учнів початкових класів.

Серед ефективних засобів естетичного виховання учнів початкових класів - це дитячий фольклор. Дуже важливо грамотно застосовувати фольклор як засіб естетичного виховання. Дитячий фольклор має свою специфіку: відповідає віковим особливостям дітей у виборі тем, ідей, образів, цікавий поєднанням словесного матеріалу з елементами гри, супровідними рухами, тим більше, що у багатьох творах яскраво виражене виховне спрямування.

Дитячий фольклор – багатожанрова система, яка складається із речитативних, прозових, ігрових та пісенних творів. До дитячого фольклору зараховують як творчість самих дітей, так і твори дорослих авторів.

Популярним жанром дитячого фольклору є лічилки. Лічилки - невеликі віршовані твори, якими визначаються місце і роль у грі кожного з її учасників.

Своєрідним жанром є також дитячі мирилки і дражиилки. Мирилки - це короткі римовані твори, які промовляють діти на знак примирення, за

призначенням вони протилежні до прозивалок і використовуються з метою відновлення товариських стосунків.

Дражнилки – ритмізовані словесні формули, якими діти виражають негативне ставлення до певних рис іншої дитини, намагаючись викликати в неї певну реакцію.

На уроках музичного мистецтва в початкових класах використовують скороговки, загадки, казки. Все це збагачує творчу уяву дитини, формує навички мовлення, дотепність, пробуджує гумор, фантазію, природний потяг до спілкування.

Забавлянки, або утішки, потішки – жанр дитячого фольклору, коротесенькі пісеньки чи віршики жартівливого, гумористичного змісту ігрової спрямованості.

Колискові пісні – жанр, який має чітко визначену конкретну функцію – заспокоїти і приспати дитину. Із цим основним їх призначенням і пов'язані особливості поетики жанру. Основним її виразником є мелодія, яка відрізняється від інших ліричних пісень одноманітністю й монотонністю, оскільки має на меті вплинути на стан і настрій дитини, щоб її заколисати. Колисковим пісням властиве – специфічні приспиви, заспиви, ритмічні повторення слів, звертань звуків; елементи троїстості (сон, щастя, зростання,), переважання діалогів, порівнянь тощо.

Педагогічні умови ефективного формування естетичного смаку в учнів початкових класів можна назвати наступні:

- Головна умова при формуванні естетичного смаку - врахування вікових особливостей молодших школярів;
- організацію середовища, що сприяє активному творчому сприйняттю учнями музично-художніх цінностей дитячого фольклору через різні види музично - естетичної діяльності. Створення комфортного середовища, що сприяє активному творчому сприйняттю учнів початкових класів творів дитячого фольклору;

- Правильна взаємодія вчителя з учнями на уроках музичного мистецтва сприяє розвитку і підтримці інтересу учнів до навчання, виховання учнів, розширенню їх кругозору, розвитку їх творчих здібностей, естетичного смаку, уваги, пам'яті і уваги, формуванню у них самостійності, організованості, точності та акуратності у виконанні доручених завдань і багато іншого.

Під час педагогічної практики, яку ми проходили в **школи-гімназії №18 м. Вінниця**, ми проводили констатувальний експеримент. Базою дослідження був 3 «Б» клас. Метою констатувального експерименту є виявлення рівня сформованості музичного смаку у дітей молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва. В експерименті приймали участь 18 дітей.

В результаті нашого дослідження ми з'ясували, що естетичні смаки дітей дуже різноманітні, вони охоплюють стилі і напрямки як сучасної, так і народної музики. Але не у всіх дітей розвинений музичний смак. Багато хто не знає яка музика їм подобається, не знають про те, яка музика взагалі існує, яку роль відіграє в житті людини.

Систематизуючи всю сукупність використаних в роботі методів і прийомів, ми представили її у вигляді певної класифікації, заснованої на визначенні різних груп методів в залежності від виконуючої ними ролі в процесі формування музично - естетичного інтересу молодших школярів до малих жанрів дитячого фольклору. Таким чином, нами були виділені п'ять груп: традиційні методи, методи проблемно - творчого характеру, методи створення спеціальних естетичних ситуацій, методи організації творчої діяльності, методи стимулювання інтересу дітей до активного освоєння творів дитячого фольклору.

До традиційної методики відноситься процес слухання творів дитячого народного фольклору, яке здійснюється в живому виконанні (вокальному та інструментальному) і в запису (СД, аудіо, відео). Серед методів розучування музичних творів українського фольклору на уроках музичного мистецтва

використовуються такі традиційні, як бесіда, розповідь, читання, які знайомлять учнів з історією збирання дитячого фольклору, класифікацією жанрів і змістом фольклорних творів.

У наступну групу виділено методи створення спеціальних естетичних ситуацій або ситуації «занурення» в середовище фольклорно-естетичних цінностей. Процес «занурення» на уроці музичного мистецтва відбувається за рахунок збагачення атмосфери уроку фольклорними предметами. Це проявляється на уроках інтегративного характеру.

Виконанню творчих завдань за мотивами творів дитячого фольклору передують ретельна підготовка учнів до відповідної роботи. Віршовані тексти для пісень вибираються таким чином, щоб можна було знайти музичні інтонації аналогічні мовним, а образний лад вірша викликав би яскраві музичні асоціації виразного характеру.

До п'ятої групи методів навчання ми відносимо методи стимулювання інтересу до активного освоєння творів дитячого фольклору. Такими методами є проведення фестивалів, концертів на краще виконання творів українського дитячого музичного фольклору; організація конкурсів, олімпіад на кращий твір музичних загадок, казок; запис кращих творчих робіт в «Класну книгу творчості», карту «Музичний фольклор», аудіотеку, відеотеку.

Залучення до малих фольклорних форм дитячого фольклору може здійснюватися на уроках музичного мистецтва з різноманітністю форм уроків. Наприклад, урок - фольклорний концерт, урок - музична казка, урок - старовинна легенда, урок - подорож, урок - знайомство з видами фольклору, урок - спектакль, урок - роздум, урок - зустріч з народним виконавцем, урок - дискусія, урок - екскурсія на виставку національного костюма, урок - лекція, урок - диспут, урок - вікторина за жанрами музичного фольклору.

Отже, можна зробити висновок, що процес виховання та навчання дітей молодшого шкільного віку, побудований на основі народних традицій, оснований на пісенно-ігровому дитячому фольклорі, водночас

позитивно впливає на розвиток емоційних проявів та активного спілкування дітей між собою та з дорослими; формування ціннісних поглядів дитини на оточуючий світ і пізнання свого «Я» в ньому; вивчення рідної мови, звичаїв та культури, розвиток музичних здібностей, інтелекту, самосвідомості й духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамян Т. Вивчаємо колискові світу / Т. Абрамян // Мистецтво та освіта. - 2018. - № 1. - С. 14-19
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
3. Бутенко В. Художньо-естетична освіта молоді як пріоритетний напрям діяльності сучасної школи: Зб. наук. пр. Пед науки. В. 42. / В. Бутенко – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С.161-164
4. Веселка. Антологія української літератури для дітей у трьох томах. Т. 1: Твори дожовтневого періоду. Для ст. шкіл. Упоряд., літ. критич. нариси Б. Чайковського; Передм. д-ра філолог. наук І. І. Пільгука; Худож. оформл. І. М. Гаврилюка. – К.: Веселка, 1984. – 551 с
5. Вишпинська Я. Музичне мистецтво як чинник розвитку особистості учнів / Я. Вишпинська // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць: Педагогіка і психологія. - Чернівці, 2011. - Вип. 589. - С. 26-32.
6. Грицюк Я. Я згадую пісню чудову - матусину колискову: Родинне свято / Я. Грицюк // Початкова школа. - 2008. - № 5. - С. 58-60.
7. Губенко І. Народні пісні – національне багатство України і його збереження та популяризація / І. Губенко // Народна творчість та етнографія. – 1998. – №4. – С. 82-87.
8. Гуменюк І. П. Критерії, показники та рівні сформованості естетичних смаків молодших школярів / І. П. Гуменюк // Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 29-30 лист. 2018 р., м. Вінниця / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка. - Вінниця, 2018. - С. 89-92.
9. Дитячі заклички // Режим доступу: uk.wikipedia.org / Сонечко (дитяча закличка).

- 10.Дмитренко М. Український фольклор і глобалізація: проблема збереження генетичного коду / М. Дмитренко // Фольклористичні зошити. – 2010. – № 10. – С. 3–10.
- 11.Довженко Г., Луганська К. Дитячий фольклор. Колискові пісні та забавлянки. / Г. Довженко, К. Луганська – К.: Наукова думка, 1984. – 472 с.
- 12.Другальов В. ..Три шляхи широкії докупы зійшлися. Пісенний фольклор Херсонщини. / В. Другальов – Херсон: Вид «Наддніпряночка». – 276с.
- 13.Естетичні та етичні основи розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих педагогічних навчальних закладів : бібліогр. покажч. / упоряд. Л. Н.Штома. – Кіровоград : «Імекс-ЛТД», 2013. – 150 с.
- 14.Зайцева Т. Музика і формування естетичних почуттів молодших школярів / Т. Г.Зайцева // Початкова школа. - 2001. - №2. – С. 16-20.
- 15.Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_00/
- 16.Ильенков Е.В. К разговору об эстетическом воспитании / Е. В. Ильенко / /Школа должна учить мыслить. - Воронеж, 2002. – С. 91-94
- 17.Іваницький А. І. Українська народно-музична творчість: посібник для вищих та середніх учбових закладів. / А. І. Іваницький – К.: Музична Україна. – 1990. – 334 с.
- 18.Кабалевский Д. Б. Воспитание ума и сердца Книга для учителя./ Д. Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
- 19.Костецька, Оксана. Колисанка мого дитинства. Сценарій фестивалю-конкурсу колискової пісні / О. Костецька, В. Свята // Музичний керівник: щомісячний спеціалізований журнал для дитячого садка та початкової школи. - 2015. - № 9. - С. 36-41
- 20.Краткий словарь по эстетике. Книга для учителя. / Под ред.проф. М. Ф. Овсянникова. - М. Просвещение. 1983 – 223с

- 21.Лабковская Г. С. Эстетическая культура и эстетическое воспитание /Г. С. Лабковская. – М. : Просвещение, 1983. – 304 с.
- 22.Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций: Учеб. Пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б. Т. Лихачев. – М.: Прометей, Юрайт, 1998. – 464 с.
- 23.Лічилки // Режим доступу: abetka.ukrlife.org / Весела Абетка. Українські лічилки
- 24.Лобова О. В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика: Монографія./ О. В. Лобова -Суми : ВВП "Мрія" ТОВ. 2010 - 400 с.
- 25.Ляшенко І. Ф. Музика в системі естетичного виховання / І. Ляшенко. - Київ: Т-во "Знання" УРСР, 1985. - 48 с.
- 26.Ляшко М.П. Музично-естетичне виховання як один з найважливіших факторів формування духовної культури особистості засобами фольклору / М. П. Ляшко // «Молодий вчений» – № 12 (52) – грудень, 2017 – С. 171-174
- 27.Мартинюк, Р. Я. Колискові - перше музичне враження дитини. Родина - колыска творчості І. Білозіра: виховний захід / Р. Я. Мартинюк // Мистецтво в школі: Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура: Науково-методичний журнал. - 2016. - № 11. - С. 23-25
- 28.Музика в родинному колі: музична література, 4 клас // Музична школа (з CD) : Навчально-методичне видання. - 2012. - № 3. - С. 47-50
- 29.Науменко Т. Морально-естетичне виховання школярів засобами дитячого фольклору / Т. Науменко // Початкова школа. - 2008. - № 6. - С. 19-21.
- 30.Островський В.М. Музичне мистецтво: робочий зошит для 3 кл. загальноосвітніх навч. закл.: до підр. Л. Аристової, В. Сергієнко / В.М. Островський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. – 80 с.
- 31.Остроменський В. Д. Естетичне виховання в школі засобами музики / В. Д. Остроменський. - Київ : Рад. шк., 1992. - 71 с.

32. Педагогіка: Учебник / Л. П. Крившенко, М. Е. Вайндорф-Сысоева и др.; Под ред. Л. П. Крившенко. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2010. - 432 с.
33. Петлінська Т.О. Малі фольклорні твори як засіб виховання молодших школярів / Т.О. Петлінська // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 19-20 квітня 2018 р.) – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2018. – Вип. 7. – С. 184-187
34. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник / Е. П. Печерська. – Київ: Либідь, 2001. – 272 с.
35. Печерська Е. Формування особистості засобами музики / Е. Печерська // Рідна школа. - 1998. - №12. – С. 57-59.
36. Полтавцева, Т. В. Світ дитячих ігор: муз. мист. 4-й клас / Т. В. Полтавцева // Мистецтво в школі: Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура. - 2017. - № 3. - С. 12-16
37. Полтавцева, Т. В. Світ дитячих ігор [Текст] : муз. мист. 4-й клас / Т. В. Полтавцева // Мистецтво в школі: Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура. - 2017. - № 3. - С. 12-16
38. Потапенко О., Кузьменко В. Шкільний словник з українознавства. / О. Потапенко, В. Кузьменко – К.: Укр. письменник, 1995. – 291 с.
39. Решова, В. І. Український дитячий музичний фольклор. Колискові пісні: ("Музичне мистецтво", 4-й клас) / В. І. Решова // Мистецтво в школі: Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура : Науково-методичний журнал. - 2019. - № 8. - С. 8-10
40. Ройченко І.В. Використання фольклору на уроках музичного мистецтва в початкових класах. Навчально-методичний посібник/ І.В. Ройченко . – Вінниця: ММК, 2016.– 54с.

- 41.Ростовський О. Методика викладання музики в основній школі. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 230с
- 42.Руснак І. Є. Український фольклор / І. Є. Руснак – К.: ВЦ «Академія», 2012 – 304 с.
- 43.Руцька К. О. Пальчикова гімнастика. Навчально - методичний посібник / К.О. Руцька- Вінниця:ММК, 2013.– 56 с.
- 44.Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для вузів / О. Я. Савченко. – Київ : Генеза, 2002. – 368 с.
- 45.Садовенко С. Традиційний дитячий фольклор: ключ до цікавого дозвілля з дітьми / С. Садовенко // Музичний керівник : щомісячний спеціалізований журнал для дитячого садка та початкової школи. - 2014. - № 12. - С. 11-16
- 46.Садовенко С.М. Світ фольклору./ С. М. Садовенко - К.: Київська нотна фабрика: Навчально-методичний посібник. 2011.-157с.
- 47.Саранчук Ю. Народні ігри та їхній виховний потенціал (за збіркою обробок дитячого фольклору "Весняночка" Василя Верховинця) / Ю. Саранчук, І. Харитонova // Художня творчість у контексті проблем її вивчення: екологія душі, екологія планети : матеріали II Міжнародної конференції, присвяченої проблемам післячорнобильського мистецтва, контркультури та їх інтерпретації в освітньому просторі / Барський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Михайла Грушевського, Глухівський національний педагогічний університет ім. Олександра Довженка, Вінницький соціально-економічний інститут Університету "Україна". - Бар, 2015. - С. 116-119
- 48.Семенов О. М. Український фольклор: Навчальний посібник. / О. М. Семенов. – Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. – 256 с.
- 49.Сивачук Н. Український дитячий фольклор: підручник. / Н.Сивачук – К.: Деміург, 2003. – 288с.
- 50.Сивачук, Н. Виховний потенціал українських народних колискових пісень / Н. Сивачук // Початкова школа. - 2006. - № 1. - С. 51-54.

- 51.Сирітка Г. Виховання естетичних поглядів молодших школярів / Г.Сирітка // Початкова освіта. – 2002 .- березень(№13). - 8с.
- 52.Сластенин В.А. и др. Педагогика Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр «Академия», 2013. - 576 с.
- 53.Смоляк О. С. Український дитячий музичний фольклор: підручник-хрестоматія для викл. та учнів. Вип. 1. / О. С. Смоляк. – Тернопіль: ЛПЛЕЯ, 1998. – 78 с.
- 54.Стефіна Н.В. Педагогічна скринька майбутнього вчителя: Навч. посібн. для студентів, апірантів, викладачів, методистів, керівників практики середніх та вищих педагогічних навчальних закладів, вчителів шкіл різного типу./ Н. В. Стефіна - Суми: Сум ДПУ ім. А.С.Макаренка,2010.-102 с.
- 55.Теория и практика эстетического воспитания школьников: сб. науч. тр. / под. ред. Н. А. Кушаева – М. : МЗГУ, 1978. – 167 с.
- 56.Ткаченко В. Жанри українських народних пісень: родинно-побутові пісні. Колискові. 4-й клас / В. Ткаченко // Шкільний світ. - 2015. - Травень, № 9. - 8-11
- 57.Українська фольклористика. Словник-довідник / Укл. М. Чорнопиского. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 448 с.
- 58.Український дитячий музичний фольклор у художньому розвитку молодших школярів: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів, наряду підготовки «Початкова освіта». / Автор М. В. Вацьо. – Вінниця, 2015. – 120 с.
- 59.Чугунова, М. Малі пісенні форми / М. Чугунова // Дошкільне виховання. - 2006. - № 5. - С. 30-31.
- 60.Шацкая В. Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества: сб. статей / В. Николаевна Шацкая. – М.: Педагогика, 1985. – 200 с.

- 61.Щербо А. Б. Естетичне виховання учнів у початкових класах / А. Б. Щербо, Д. М. Джола. - Київ : Рад. шк., 1969. - 207 с.
- 62.Юдицька, Г. С. Українські народні жартівливі пісні: літ. 2-й кл. / О. І. Шпилевська // Мистецтво в школі: Музика. Образотворче мистецтво. Художня культура. - 2017. - № 7. - С. 8-12
- 63.Яременко В., Сліпушко О. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. / В. Яременко, О. Сліпушко – К.: АКОНІТ, 2007. – Т.1. – 928 с.
- 64.Ярка Н. Над колискою яворовою: Сценарій фольклорно-мистецького дійства з використанням колискових пісень / Н. Ярка // Українська культура. - 2003. - № 8. - С. 34-35

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А**АНКЕТА ДЛЯ НА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ
КОГНІТИВНОГО КОМПОНЕНТА ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ ДІТЕЙ**

1. Чи любите ви спостерігати за красою природи?
2. Чи часто ви спостерігаєте за красою природи?
3. Чи збираєте ви красиві природні речі (камінці, красиве осіння листя, китиці калини та ін.)?
4. Ви любите слухати музику?
5. У вас є улюблені пісні?
6. Чи часто вислухаєте улюблену музику вдома?
7. Які казки, оповідання вас цікавлять?
8. Часто ви слухаєте казки?
9. Ви любите малювати?
10. Як часто ви малюєте вдома?
11. Чи відвідуєте ви драматичний (хореографічний) гурток у школі?

Додаток Б

Результати виявлення компонентів естетичних орієнтацій дітей.

Констатувальний експеримент

Група	Показники		
	Високий	Середній	Низький
Експериментальна	3	8	7

Додаток С
Конспект уроку .
3 клас
УКРАЇНСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ МУЗИЧНИЙ ФОЛЬКЛОР.
КОЛИСКОВІ ПІСНІ

Мета: формувати уявлення учнів про жанри дитячого музичного фольклору, зокрема, про колискові пісні та їхню роль у розвитку національної культури нашої країни.

Завдання:

- освітні: поглибити знання учнів про особливості жанрів дитячого фольклору та колискових пісень, їхні текстові та музичні властивості;
- виховні: прищеплювати ціннісне ставлення до української національної культури, любов та повагу до народної пісні й фольклору, почуття патріотизму; виховувати естетичні смаки;
- розвивальні: розвивати творче мислення, навички співу, слухання та аналізування зразків дитячого музичного фольклору та колискових пісень, уміння робити висновки.

Формувати компетентності: спілкування українською мовою, загальнокультурної грамотності, критичного мислення.

Музичний матеріал: українські народні пісні («Котилася торба» (лічилка), «Був собі журавель» (забавлянка); пісні-колисання «Котику сіренький», «Ой ходить сон»).

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: фортепіано, комп'ютер, мультимедійний проектор, мультимедійна дошка, мультимедійна презентація за темою уроку, CD-програвач, CD-диски із записом українських народних колискових пісень та інших зразків дитячого фольклору.

Основні поняття й терміни: фольклор, український дитячий фольклор, колискова, лічилка, забавлянка, скоромовка.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

Організація класу до уроку: Учні входять до класу під звучання української народної пісні «Як діждемо літа». Учитель перевіряє присутність учнів у класі та їхню готовність до уроку.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Бесіда за вивченим матеріалом попередніх уроків

- Що таке народна пісня?
- Які пісні належать до календарно-обрядових?
- Що оспівано у жниварських піснях?

Відповіді учнів.

- Назвіть три групи жниварських пісень. (Зажинкові, жнивні та обжинкові.)

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ УРОКУ

Слово вчителя

— Сьогодні ми вивчатимемо жанри українського дитячого музичного фольклору. Слово «фольклор» – іншомовного походження. Folk у перекладі з англійської мови означає народ, lore – наука. Отже фольклор – це творча діяльність народу.

До музичного фольклору належать народні наспіви, мелодії, пісні, до поетичного – вірші. В українському дитячому фольклорі тісно переплетені музичний та поетичний його різновиди, де збереглися в усній традиції краса й самобутність нашої землі, традиції виховання в наших родині, героїчне та історичне минуле...

- Які саме жанри належать до українського дитячого музичного фольклору? (Відповіді учнів.)

IV. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Формування уявлень про жанри дитячого фольклору

Слово вчителя

— Від давніх часів велике значення в житті дитини мали забавлянки, скоромовки, лічилки. Ці твори не тільки розважали малюків, але й

допомагали навчитися добре розмовляти, лічити, орієнтуватися в навколишньому середовищі.

Дбайливі батьки протягом багатьох століть створювали різні жанри народної мудрості, піклуючись про виховання й розвиток дитини.

Повідомлення учнів, приготовлені заздалегідь

1-й учень. Упродовж століть більшість моментів повсякденного життя малюка супроводжують різні невеличкі веселі пісні-утішки, забавлянки, ігри з рухами.

Забавлянки — невеличкі пісеньки або віршики, що в ігровій формі ознайомлюють малечу з побутом українського народу, природою (слайд 4).

2-й учень. Не менш важливими для розвитку дитячого мовлення є такі жанри фольклору, як скоромовка та лічилка

Скоромовка — жартівливий вислів, що містить складні для швидкого вимовляння слова.

Лічилка — невеличкий віршик із лічбою, за допомогою якого відбувається розподіл ролей у дитячій грі.

1-й учень. Свідоме життя кожної дитини починається з першої материнської колискової пісні. За давніх часів спів над колискою дитини мав значення оберегу, головне призначення якого — захистити дитину від хвороб та нещастя

Формування уявлень про особливості колискових пісень

Розповідь учителя

— Спів колискової заспокоює дитину, а слова мають магічне значення. У колискових піснях згадуються сонко-дрімко, голуби, соколи, журавочка. Найпоширеніший початок колискових — зі слова «Ой».

У цих піснях вжито окремі голосні звуки: а-а, е-е, або приспівні слова «люлі-люлі», «нини- нини».

Поступово дитина починає розуміти зміст ко-лискової, що часто має виховне значення.

Темп колискових — помірний, динаміка виконання — тиха. Мелодії колискових — ніжні, виразні, побудовані на повторюваних або варіантних приспівках.

Розучування української народної пісні «Котику сіренький»

Головним персонажем більшості колискових пісень є котик, що віддавна мешкає разом із людьми в хаті. Раніше навіть існував звичай класти kota до нової дитячої колиски. Зображувані факти, що характеризують дії та звички kota, сприяють розвитку уяви дитини, її моральних рис.

Котику сіренький Котику біленький,

Котку волохатий.

Не ходи по хаті.

Не ходи по хаті.

Не буди дитяти.

Дитя буде спати,

Котик воркотати.

Ой на kota - воркота,

На дитину - дрімота,

А-а, люлі, а-а, люлі. А-а, люлі, а-а,

У виконанні викладача учні прослуховують пісню «Котику сіренький», звертаючи увагу на особливості її побудови, аналізують характер музики, розучують мелодію на слух, запам'ятовують слова, а потім повністю виконують пісню.

V. ЗАКРІПЛЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Висновки про особливості жанрів дитячого фольклору

Учитель. Уявімо, що ми перебуваємо у концертній залі. Ви прослухаєте українські народні пісні, а потім об'єднаєтеся у три групи та виконаєте завдання.

Учні прослуховують українські народні пісні:

- 1) «Ой ходить сон»;
- 2) «Котилася торба»;

3) «Був собі журавель».

Завдання для групи № 1

1. Назвіть жанр дитячого фольклору, де відбувається розподіл на ролі у дитячій грі.
2. До якого жанру дитячого фольклору належить пісня «Був собі журавель»?
3. Який персонаж поширений у колискових піснях?

Завдання для групи № 2

1. Назвіть жанр дитячого фольклору, де використано складні для вимови вислови у швидкому темпі.
2. До якого жанру дитячого фольклору належить пісня «Ой ходить сон»?
3. Яким є характер мелодій колискових пісень?

Завдання для групи № 3

1. Назвіть жанр дитячого фольклору, де в ігровій формі відбувається ознайомлення дитини з побутом, природою.
2. До якого жанру дитячого фольклору належить пісня «Котилася торба»?
3. Яким є темп виконання колискових пісень? Свої відповіді занотуйте до таблиці.

Зразок таблиці

	Питання № 1	Питання № 2	Питання № 3
I			
I			
I			

ПІДБИТТЯ ПІДСУМКУ УРОКУ

Слово вчителя

— Як ви помітили, музика тісно поєднана зі словом у різних жанрах українського дитячого фольклору. Ви виконали завдання, записали свої відповіді до таблиці, тож перевірмо правильність виконання.

Представники кожної групи виходять до дошки із заповненими таблицями.

Відповіді (Перевір себе)			
Група	Питання № 1	Питання № 2	Питання № 3
1	Лічилка	Забавлянка	Котик
2	Скоромовка	Колискова	Ніжний, виразний
3	Забавлянка	Лічилка	Повільний, помірний

Оцінювання виконання завдань

Учитель. Усі три групи дали правильні відповіді. Молодці, ви виявили відмінні результати!

VII. ПОЯСНЕННЯ ДОМАШНЬОГО ЗАВДАННЯ